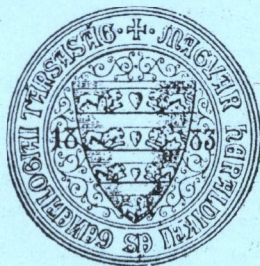

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

NYOLCVANADIK KÖTET
2007/1. füzet

BUDAPEST

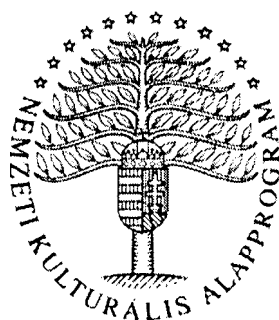
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMVII

E számunk szerzői

Bertényi Iván Dr., egyetemi tanár (ELTE BTK)
Evva Margit, család- és helytörténész (Encs)
Érszegi Géza Dr., történész (MOL)
Kóczy László Dr., egyetemi tanár (BME)
Nyulásziné dr. Straub Éva, levéltáros (MOL)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

TURUL

LXXX. évfolyam

2007/1. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

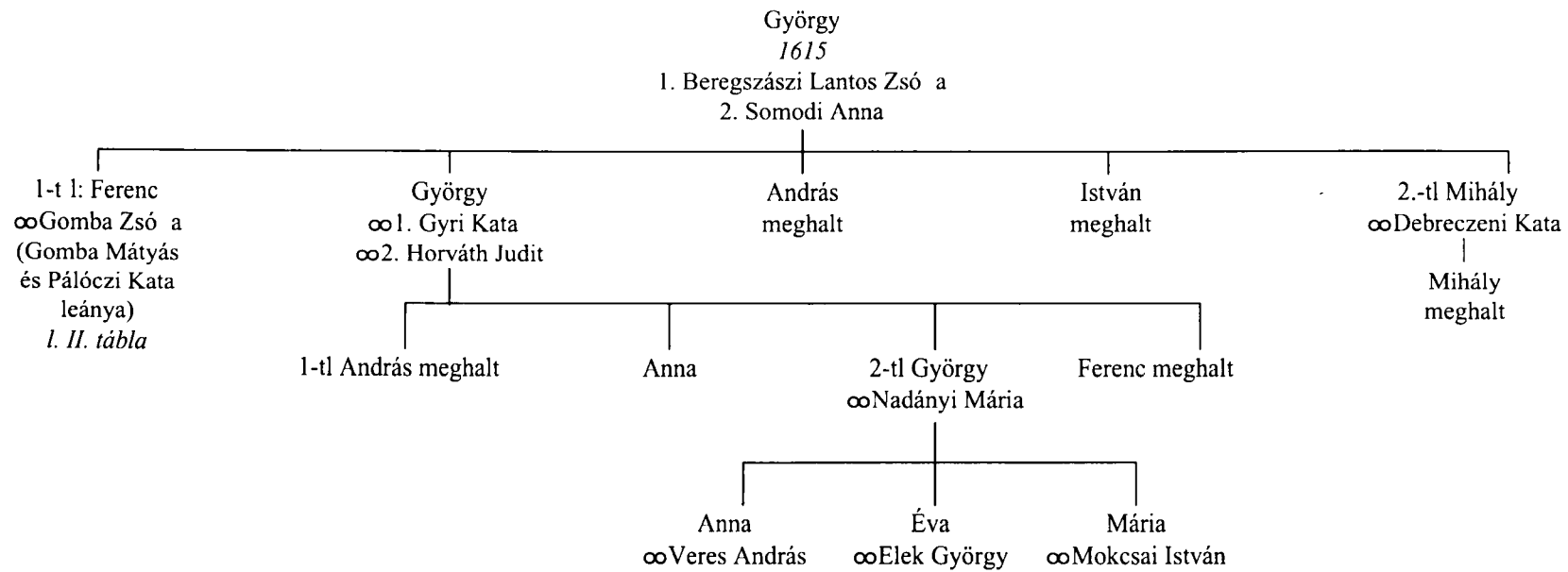
Evva Margit: A Bónia családja korrekciója és kiegészítése	1
Érszegi Géza: Zenta kiváltságlevele – 1506	13
Nyulásziné Straub Éva: Községi címerek múltja és jelene	24

2. Nekrológok

Wettstein János (1920–2006) (Kóczy László)	29
Gerics József (1931–2007) (Bertényi Iván)	31

A TOLCSVAI BÓNIS CSALÁD LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁINAK*
KIEGÉSZÍTETT, JAVÍTOTT VÁLTOZATA

I. tábla

* Turul 2006/3-4. sz.

II. tábla

Bónis Ferenc meghalt 1630 Sátoraljaújhely
∞Gomba Zsó a meghalt 1666 Olaszliszka

Anna
∞Héczei Baxai István

Ferenc
1627–1671
vértanú
∞Máriássy Anna
(Máriássy Ferenc és Palágyi Piroska leánya)
(Máriássy Anna 2. férje uszfalvi Usz István)
Sáros megyébl.
Uszfalváról

1. férjétl Zsigmond
∞Váradai Mária

Meghaltak:
Anna
Ferenc
János
László
Júlia

Ferenc
∞Draveczi
Zsuzsanna
l. III. tábla

Mihály
∞Szunyogh Erzse
l. IV. tábla

István
∞1. Rácz Mária
2. Széll Judit
l. V. tábla

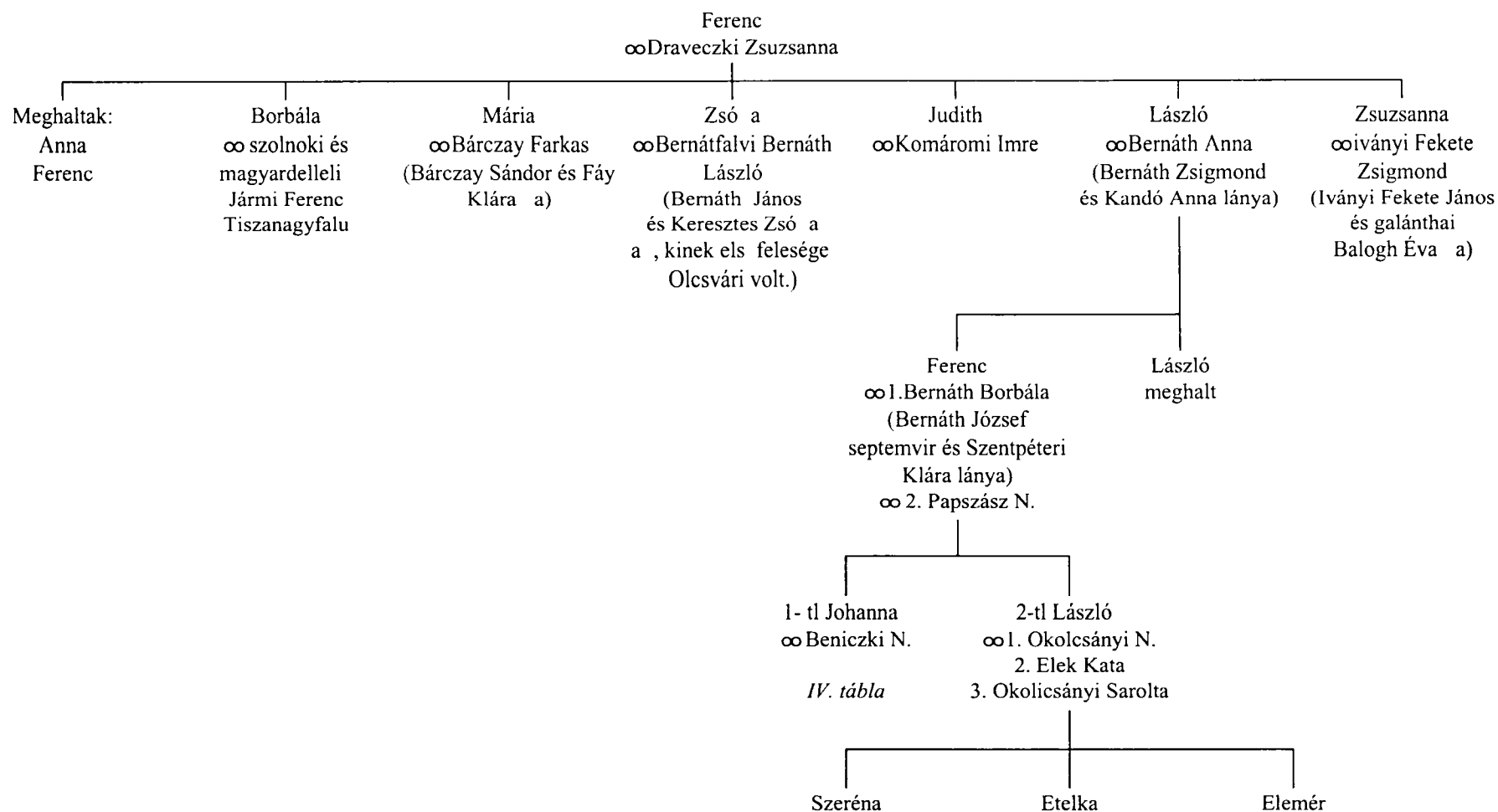
András
∞Pongrácz Borbála
l. VI. tábla

Mária
∞Bekényi István

György
∞Vahl Kata
l. VII. tábla

Anna
∞1. Horváth János
2. Beniczky György
3. Hollósi János

III. tábla

IV. tábla

(1897 után adat nincs)

IV. tábla

Mihály
∞ Szunyogh Erzsé

Mihály
∞ Jármí Klára

(tiszánagyfalui földbirtokos család)

Jozefa
∞ nagysenyi Majos Dániel
(tiszánagyfalui földbirtokos család)
Esküv : Tiszánagyfalu
(akkor még csak Nagyfalu, 1811)

Majos Antal
* Nagyfalu, 1814. június 20.
Keresztszülk:
Terhes Sándor, prédikátor
és tunyog Korda Lászlóné,
sz. Bónis Zsuzsanna

Johanna
∞ nagysenyi Majos Péter,
(Dániel testvére)

Franciska

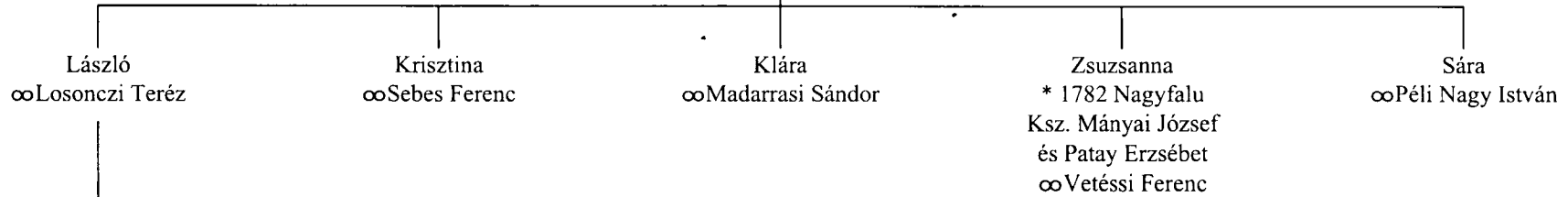
Menyhért
∞ Ragályi Terézia
Lajos
1777-ben Szabolcs megyei szolgabíró
∞ Szentmiklósi Irma
Lajos
∞ Bónis Margit
(Bónis Sámuelnek és Szepessy Ilonának a
lánya kinek második férje Bónis Bertalan,
és Ragályi Anna a, András volt

Irma

Elemér

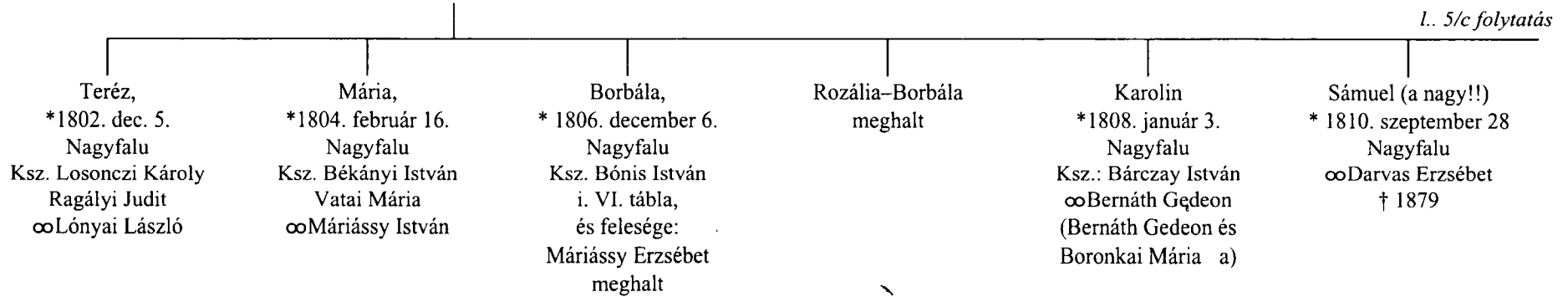
V. tábla

István
∞1. Borosjeni Rác Mária
∞2. Széll Judit

József
* 1790. február 18.
Nagyfalu

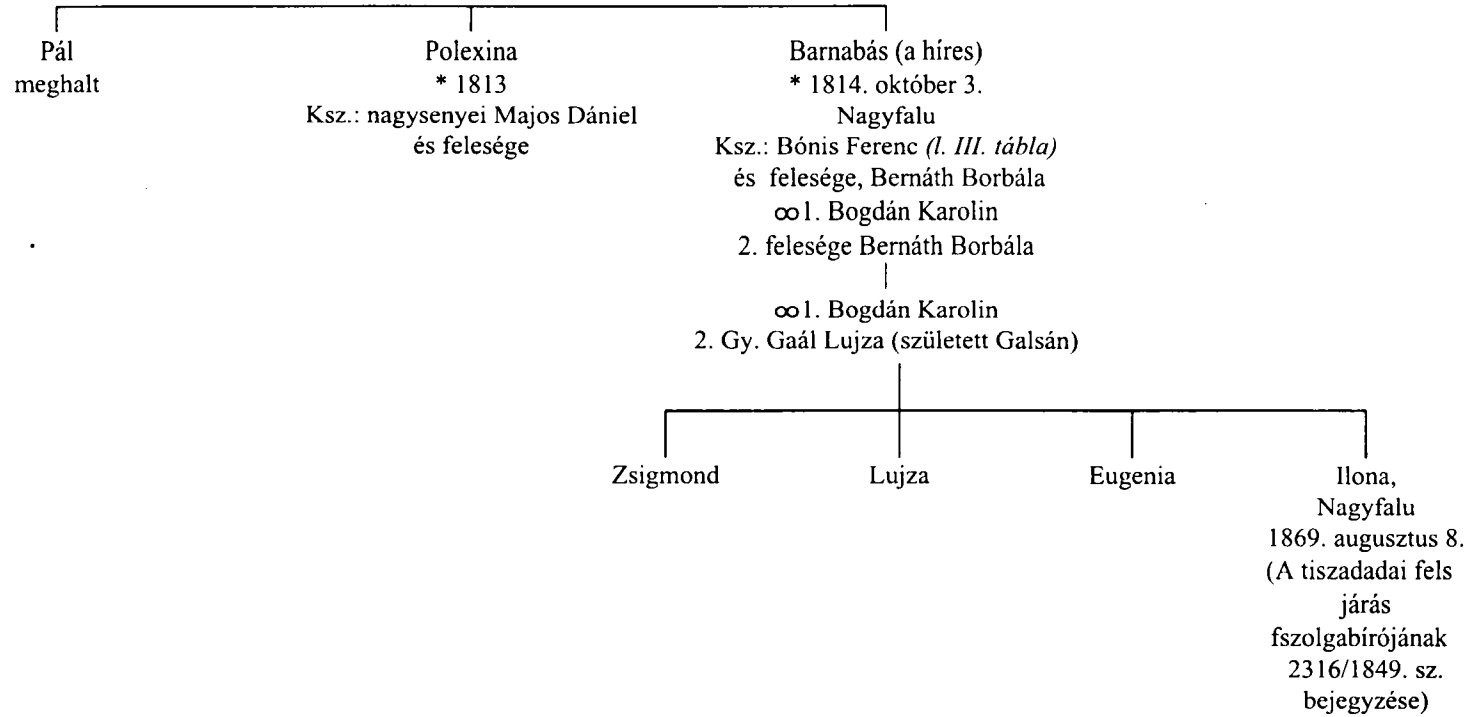
Sámuel
* 1780 április 16.
Nagyfalu
Ksz. Patay Sámuel, és menyje,
Patay Józsefné Fáy Borbála
∞Dániel Borbála

l.. 5/c folytatás

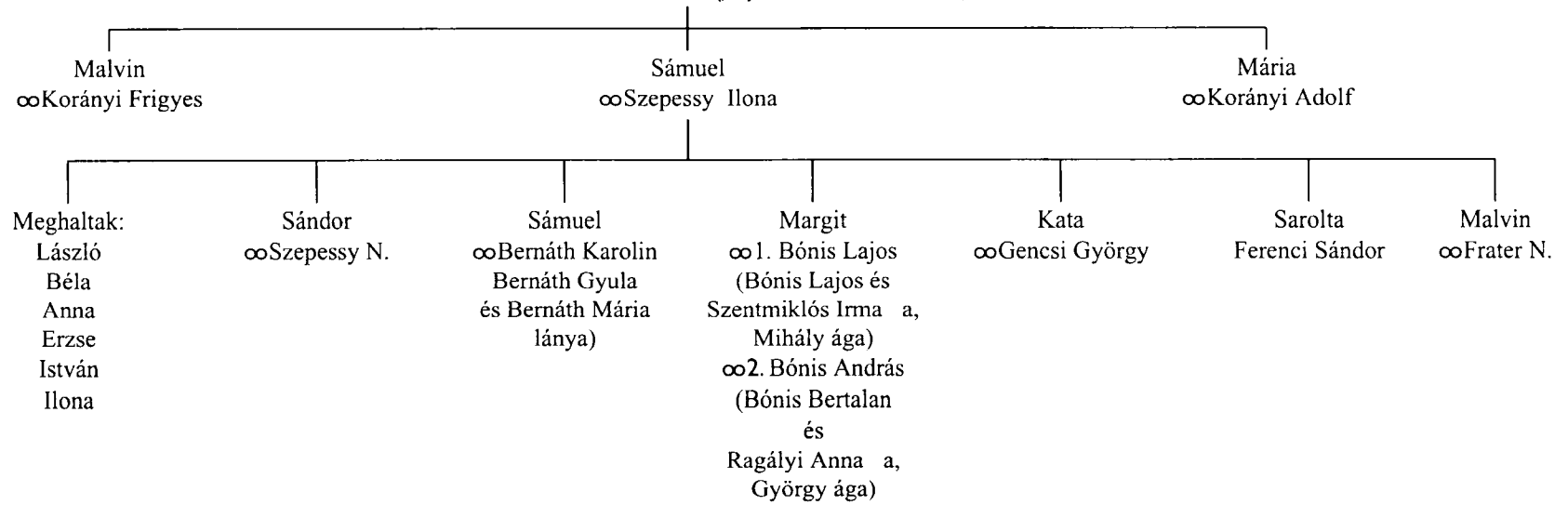
Az V. tábla folytatása

Bónis Sámuel és Dániel Borbála gyerekeinek folytatása

V. tábla folytatása

Bónis Sámuel és Darvas Erzse (folytatás az 5/a oldalról)

VI. tábla

Bónis András
∞Pongrácz Borbála

István
∞Máriássy Erzse

Zsigmond

Júlia
∞Óvári István

István
∞Szepessy Johanna

József
†

Erzsébet
∞Máriássy Zsigmond

Zsuzsanna
∞tunyogi Korda László

Zsigmond
* 1801
Nagyfalu
Ksz. Boronakai Zsigmond
és felesége,
Vladár Zsófia

Lajos
* 1805
Ksz. Bónis Sámuel és felesége,
Dániel Borbála

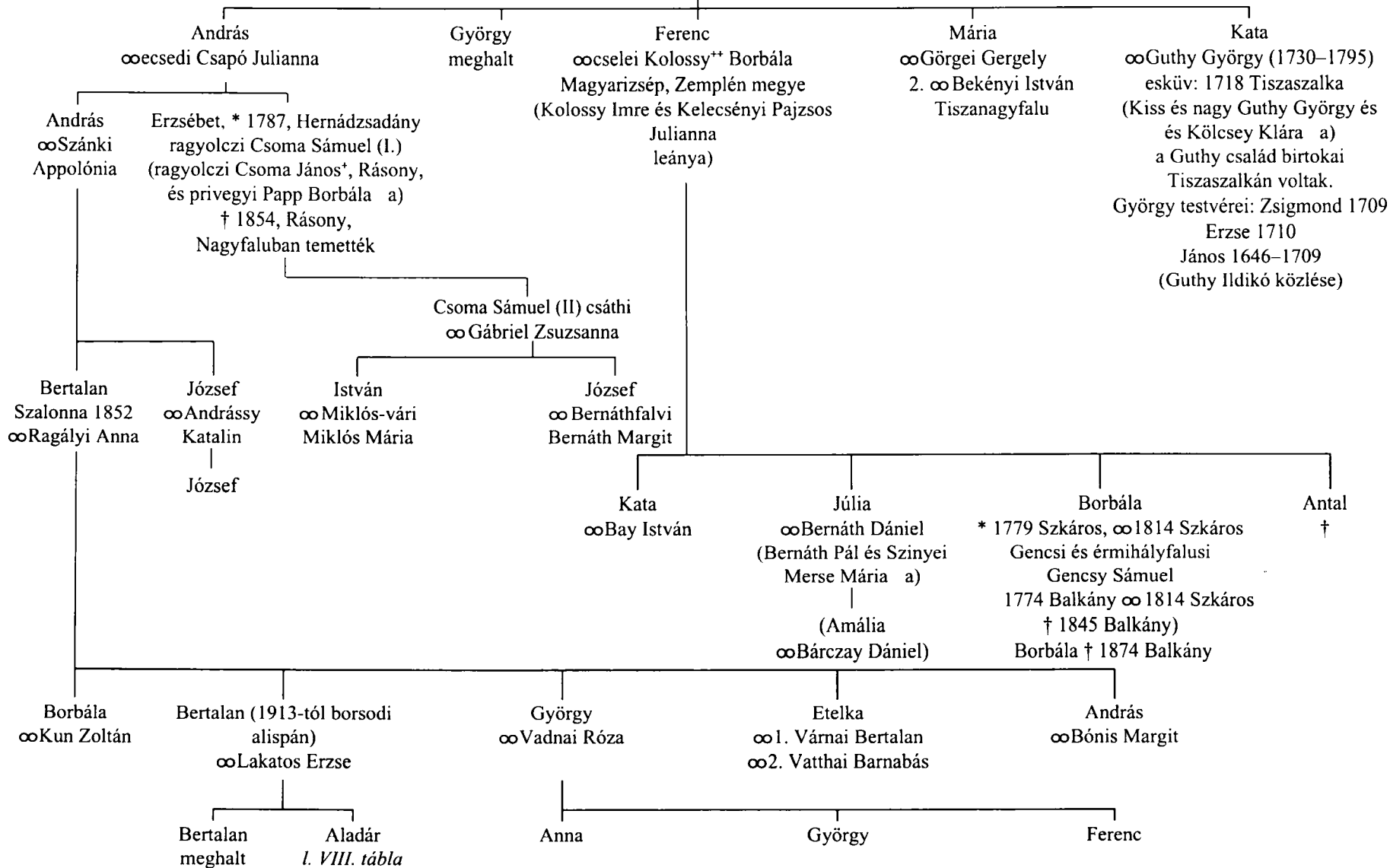
Kata
A ref. anyakönyvben nem Kata,
hanem Rozália szerepel

Rozalia
(A Csoma könyvben Rozalia
nincs, csak Kata, valószínűleg
ugyanaz a személy)
Ksz.: Máriássy Zsigmond
és Bónis Zsuzsanna,
tunyogi Korda László neje

Károly
* 1808
Nagyfalu
Ksz.: Bónis Sámuel
és felesége,
Dániel Borbála

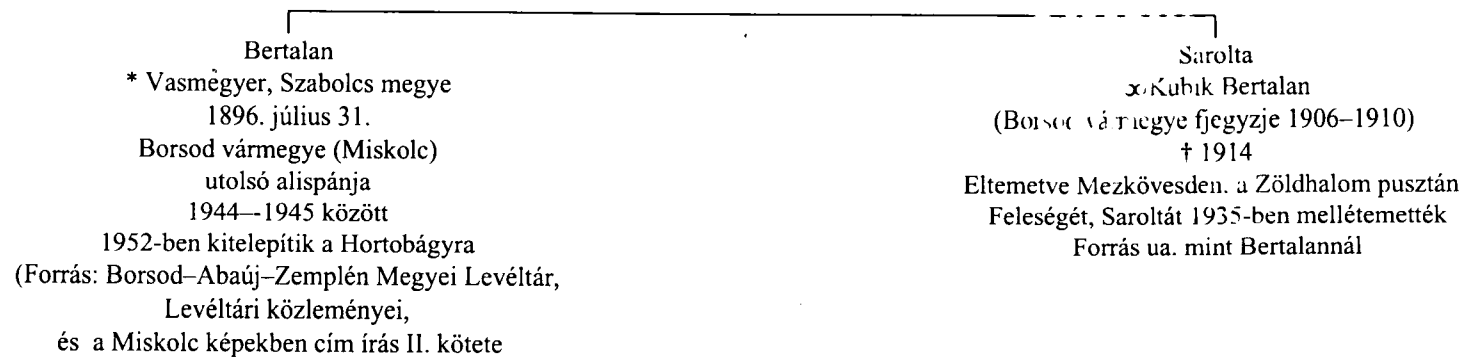
VII. tábla

Bónis György és Wahl Kata (Vahl) ág Szkáros, abaúj ág

VIII. tábla

Bónis Aladár 1879 Szalonna, (1925-tl Borsod vármegye alispánja)

Az 1897. évi állapot

IX. tábla

A Váradai család leszármazása

Nemesség: II. Mátyás, 1625., Bécs, febr. 1.

Kihirdetve Garadnán 1625.

Címer: Kékben zöld hármashalom, rajta páncélos kar könyököl, markában görbe kardot tartva, melyre török f van tze.

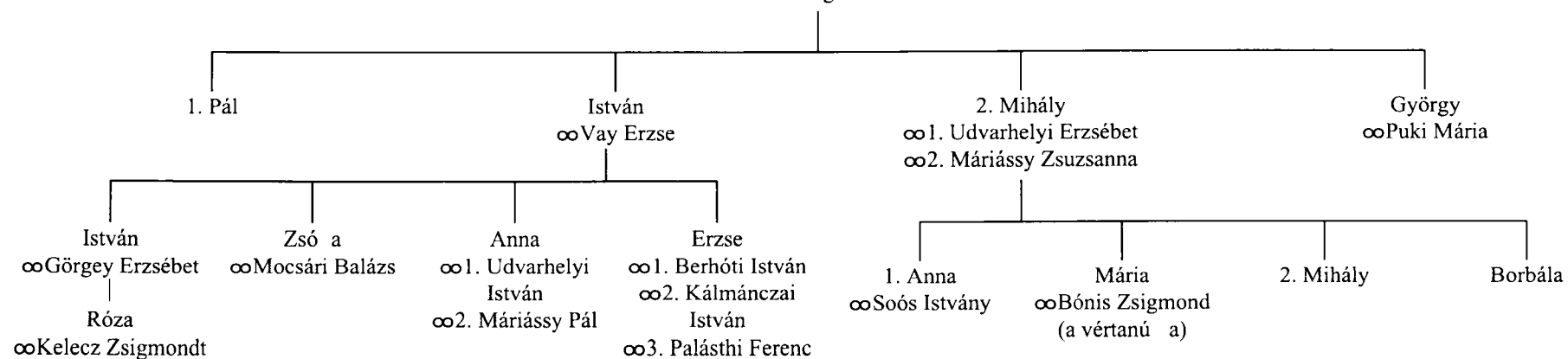
Sisakdísz: ugyanaz

Takarók: Kék-arany, veres-ezüst

Pál (címerszerz)

∞1. Mélda Zsó a

∞2. Mezszegeci Anna

X. tábla

Vahl/Wahl család

Címerszerz: Wahl Sámuel

kassay-eperjesi család

Nemesség: I. Leopold, Bécs, 1692. február 14.

Kihirdetése Kassán, 1683. február 9.

Címer: Kék pajzsban, zöld halmon arany griff

Sisakdísz: növekv. fehér ruhás angyal, veres övvel,

jobbában pallos, baljában mérleg

Takarók: Kék arany-veres ezüst

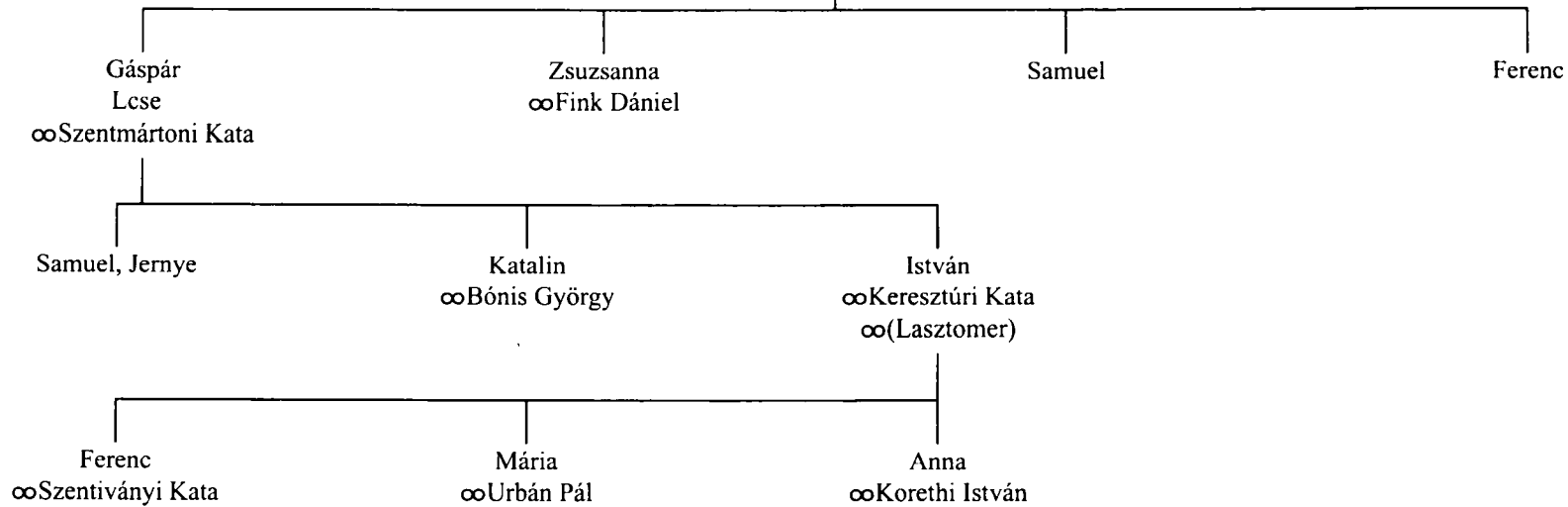
Kihirdetés hiteles másolata:
Abaúji Levéltár, nemesi iratok 646.
Kiadva: Siebmacher 477. b.
Csoma: Abaúj-Tora v..
nemesi családjai 626--27

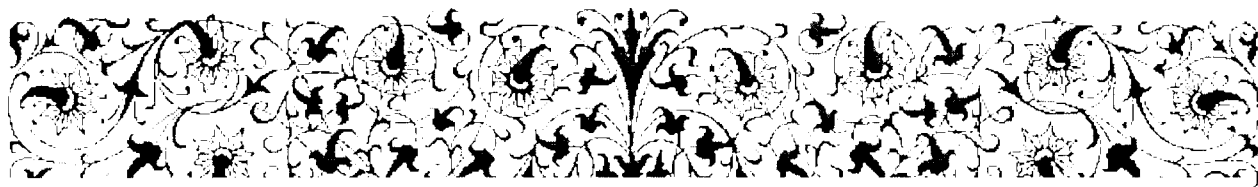
A család abaúji és zempléni ága
a XVIII. században kihalt

Wahl Sámuel, Eperjesen

∞1. Szécsi Zsuzsanna

∞2. Szepsi Sára

ZENTA KIVÁLTSÁGLEVELE – 1506

Fél évezrede, pontosan 1506. február 1-jén II. Ulászló király neve alatt a királyi kancelláriában egy rendkívül érdekes oklevelet adtak.¹ Érdemes szót ejteni ennek a jelentős történelmi aktusnak a dokumentumáról. Általában a történelmi források tartalma ismert, kevésbé ismert azonban, hol található, milyen formában maradt fenn, mikor és kik működtek közre a létrehozásukban. Ezek a szempontok azonban rendkívül fontosak a tartalom hitelesítése szempontjából. Szívesen beszélünk a korábbi korok szellemi teljesítményeiről főleg akkor, ha szépirodalmi vonatkozásai vannak, szívesen szólunk egy tárgyról, ha megnyerő külseje mély benyomást gyakorol ránk. Ugyanakkor a dokumentumok kapcsán ritkán gondolunk arra, hogy mögöttük egy egész értelmiségi gárda munkája lappang. Hiszen egy kérést illő formában elő kellett terjeszteni, abban dönteni kellett, továbbá érdemének megfelelően meg kellett fogalmazni a szövegét, s végül ugyancsak jelentőségéhez képest megfelelő formát kellett adni neki, mintegy fel kellett öltöztetni. Minden egyes középkori oklevelünk tükrözi azt a műveltséget, amely a középkorban kialakult, s amikor elődeink éltek.²

A bevezető elején említett oklevelet hártýára, humanista folyóírással írták. Szövege fordulatokban gazdag, s a királyi titkos pecséttel megerősítve adták ki (2. ábra). Tartalma a következő: a királynak a budai káptalan kérvényt nyújtott be, miszerint a Csongrád megyében fekvő Zenta nevű *oppiduma* a gyakori elenséges támadások következtében szinte elpusztult, s hogy a mezőváros Isten egyházának dicsőségére és polgárai javára újra magára találjon, a káptalan kéri az uralkodótól, ruházza fel az *oppidumot* kiváltságokkal. II. Ulászló részben tekintettel a budai káptalanra, ti. mint katolikus uralkodó tartozik Isten egyházát gyarapítani, részben azonban az *oppidum* polgárai támoga-

tására, hiszen a király köteles a polgárokat támogatni, úgy döntött: a budai káptalan védőszentje, Szent Péter apostolfejedelem iránti tiszteletből Zenta *oppidumot* és polgárait ugyanazon kiváltságokban részesíti, ami az ő Szeged városát megilleti.

E kiváltságok a következők:

1. Az *oppidum* használhatja a *civitas* elnevezést.
2. Kerek pecsétjén két, tollával felfelé néző keresztbe tett kulcsot használhat, a kulcs fogójában két, kecségének nevezett hal úszik ellenkező irányban, a kulcsok kifelé forduló tollai között búzagalász sarjad. A pecsét körirata: ZENTA VÁROS PECSÉTJE. A pecsétnyomó bármilyen anyagból lehetett, a pecsét lenyomata pedig vörös viaszba kerülhetett.

3. A király engedélyezi, hogy e pecsét alatt Zenta *oppidum* és polgárai hiteles írásokat bocsássanak ki, s Szeged példájára egyéb kiváltságokkal is élhetnek.

Az oklevelet – mint említettem – a magyar királyi titkospecséttel erősítették meg, Budán Gyertyaszente-lő Boldogasszony ünnepe (február 2.) előtti vasárnapra keltezték, s Gosztonyi János mester, királynéi titkár előterjesztésére adták ki.

Talán a mai embernek fel sem tűnik, hogy az oklevelet – a keltezés szerint – vasárnap is működő királyi kancellária állította ki. Fél évezrede az Úr napja megülésének elhanyagolása nem lehetett kis vétek, aminek elkövetését a katolikus uralkodó kancelláriájának tisztviselői aligha kockáztathatták meg, sőt a budai káptalan nem mutatott volna jó példát azzal, ha elfogad egy megszentelt napon kiállított királyi oklevelet. Az oklevél nem egyedüli az e napra keltezett oklevelek között. Ilyen napi kelettel adott ki oklevelet maga a király, sőt az erdélyi vajda, még a leleszi konvent is. Meg kell jegyeznünk, nemcsak II. Ulászló király oklevelét keltezték ünnepre, illetve a nagy Mária-ünnep előtti vasárnapra, II. Lajos király is a kiváltságlevél megerős-

sítését 1517-ben Karácsony vigíliáján adatta ki. Maga a földesúr, a budai káptalan is adott ki éppen Zenta számára pünkösdkor,³ sőt Áldozócsütörtökön⁴ is oklevelet. Az oklevél kiállításának kelte azonban nem jelenti azt, hogy megszegték az ünnep megülnésére szóló parancsot. A középkori oklevelek kelte ugyanis egyáltalán nem utal arra, hogy az oklevél kiadásával kapcsolatban a keltezés napján bármiféle ténykedés történt volna. Az oklevél kiállításának időpontja mindössze azt jelenti, hogy a keltezésről kezdve él az oklevélben szereplő jog, esetünkben Zenta kiváltsága.

Ám a keltezés ezenkívül is tartalmaz meglepetést, ugyanis a királyi kegyet tartalmazó, hártýára írt, privilégialis formában kiállított oklevél keltét nem az ünnepek szerint, hanem a római naptár szerint volt szokás keltezni, s az oklevél alján – úgy volt szokás – felsorolták az országos tisztviselőket annak hagyományként, hogy egykoron a királyi döntésben részt vevő vagy annál jelen lévő főurak tanúsíthatták később, az írás elvesztése esetén a királyi kegy megnyilvánulását. Jelenlétüket, illetve részvételüket az aláírásukat jelentő keresztvonalas rátételével is megerősítették. Ez már a 13. század eleje óta átváltozott Magyarországon a teljes udvari főisztviselői kar: főpapak és főurak felsorolására, azaz a mindenkor aktuális méltóságsorra. Ám ez a szokás már korábban felborult, és például a címereslevelek esetén gyakori, hogy a privilégialis forma ellenére a méltóságsor elmarad, s a keltezés is köznap, azaz ünneppel van jelölve.

Ugyancsak meglepő, hogy nem a szokásos királyi nagy, azaz felségi kettőspeccséttel erősítik meg ezt a privilégialis oklevelet, hanem az ún. titkospeccséttel. Meg kell jegyezni, hogy a *titkos* szó maga nem jelent valami másra nem tartozó, eltitkolandó ügyet. A latin *secretum* szó, amelyből a magyar *titkos* szó lett, mindössze annyit jelent, amint az ugyanebből a szóból származó szekrény szavunk. Szekrénybe nem csak titkos dolgokat rejtünk, hanem az elkülönített holmijainkat, azaz a latin *secerno* eredeti jelentése alapján: 'elkülönít, elválaszt, kirekeszt, külön választ, megkülönböztet'. S valóban ilyesféle feladatot töltött be a királyi titkos peccsét, amelynek története régebbi időkre nyúlik vissza. Eredetileg az uralkodó peccsétjének lenyomata egyoldalas volt, ám ez később, a 12/13. század fordulóján kétoldalásra változott annak érdekében, hogy ellenőrizhetők legyenek az uralkodó által kiadott oklevelek. A peccsét két fele két személy kezelésében volt. A király saját elhatározásából kelt oklevelekre ettől kezdve csak a kettős peccsét egyik oldala lett rányomva, mégpedig az oklevél hátlapjára.

Ennek az ideiglenes királyi intézkedésnek megerősítésére szolgált az utóbb kiadott kettőspeccsés privilégium. A nagypeccsét kezelhetőségének hátrányai miatt a király saját döntése nyomán kiadott oklevelek számára hamar kialakult a nagy, másnéven felségi kettőspeccsét pótlására az egyoldalas kisebb peccsét, amely 1331 óta viseli a titkospeccsét elnevezést, de csak I. (Nagy) Lajos korában alakult a titkospeccsét alatt kiadott oklevelek számára egy, a nagykancelláriánál kisebb hivatal, a kis- vagy titkoskancellária. Ennek tagjai mindig a király közelében voltak, akárhol is tartózkodott – korabeli kifejezéssel élve – Isten vezérletével, akár az országban, akár a nagyvilágban. A titkospeccsét virágkora Magyarországon akkor következett be, amikor I. Mátyás király – a Szentkoronával való megkoronázása híján – uralkodásának kezdetén nem használhatott felségi kettőspeccsétet, helyette – az oklevél tartalmától függően – titkospeccsétet, bírói peccsétet és gyűrűspeccsétet tettek okleveleire. Miután 1464-ben, visszakapva a Szentkoronát, és törvényesen Magyarország királyává koronázták, attól kezdve kettőspeccsétet használt.⁵

Ám a korábbi gyakorlat olyannyira beivódott a gyakorlatba, hogy II. Ulászló, bár volt kettőspeccsétje, mégis inkább a titkospeccséttel erősítette meg az oklevelet: szinte minden jelentős királyi döntést hordozó oklevél a titkospeccséttel lett megpeccsételve, s ez közvetlenül teret engedett annak a gyakorlatnak, amely II. Lajostól kezdődően a magyar királyokra jellemző lett: kerülték a nagypeccsét használatát.⁶ Kérdés persze az, kinek a kezében volt a titkospeccsét.⁷ Nem kétséges, amióta I. Mátyás király egyesítette a nagykancelláriát és a titkos kancelláriát,⁸ a peccsét értelemszerűen a főkancellár, azaz az esztergomi érsek, Bakócz Tamás kezében volt.⁹ Nélküle aligha adhatta ki a kancellária, még Gosztonyi János királynéi titkár előterjesztésére sem, a király nevében kelt oklevelet.

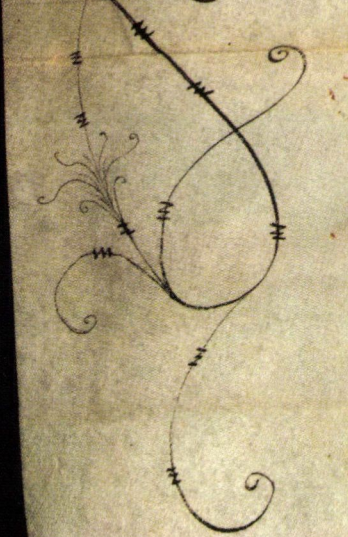
Látjuk tehát, hogy oklevelünk egyáltalán nem lóg ki a sorból, és tökéletesen megfelel a korabeli oklevelés gyakorlatnak. Hogy az ügyet Gosztonyi János királynéi titkár terjesztette elő azzal magyarázható, hogy a budai káptalan székhelyén, Óbudán voltaképpen két tulajdonos osztozott. Óbuda egyik fele ekkor a királyné birtokában volt, a másik fele a káptalanban.¹⁰ Mi sem tűnik természetesebbnek, mint az, hogy a káptalan tagjai a királyné, illetve a királyné titkára útján keresték meg kérésükkel az uralkodót.

Gosztonyi János neves tagja a királyi udvarnak.¹¹ Tanítatását nagybátyjának, Gosztonyi András esztergomi prépostnak köszönhette.¹² 1489-ben iratkozott be a bécsi egyetemre,¹³ 1493-ban Ferrarában,¹⁴ majd Pá-

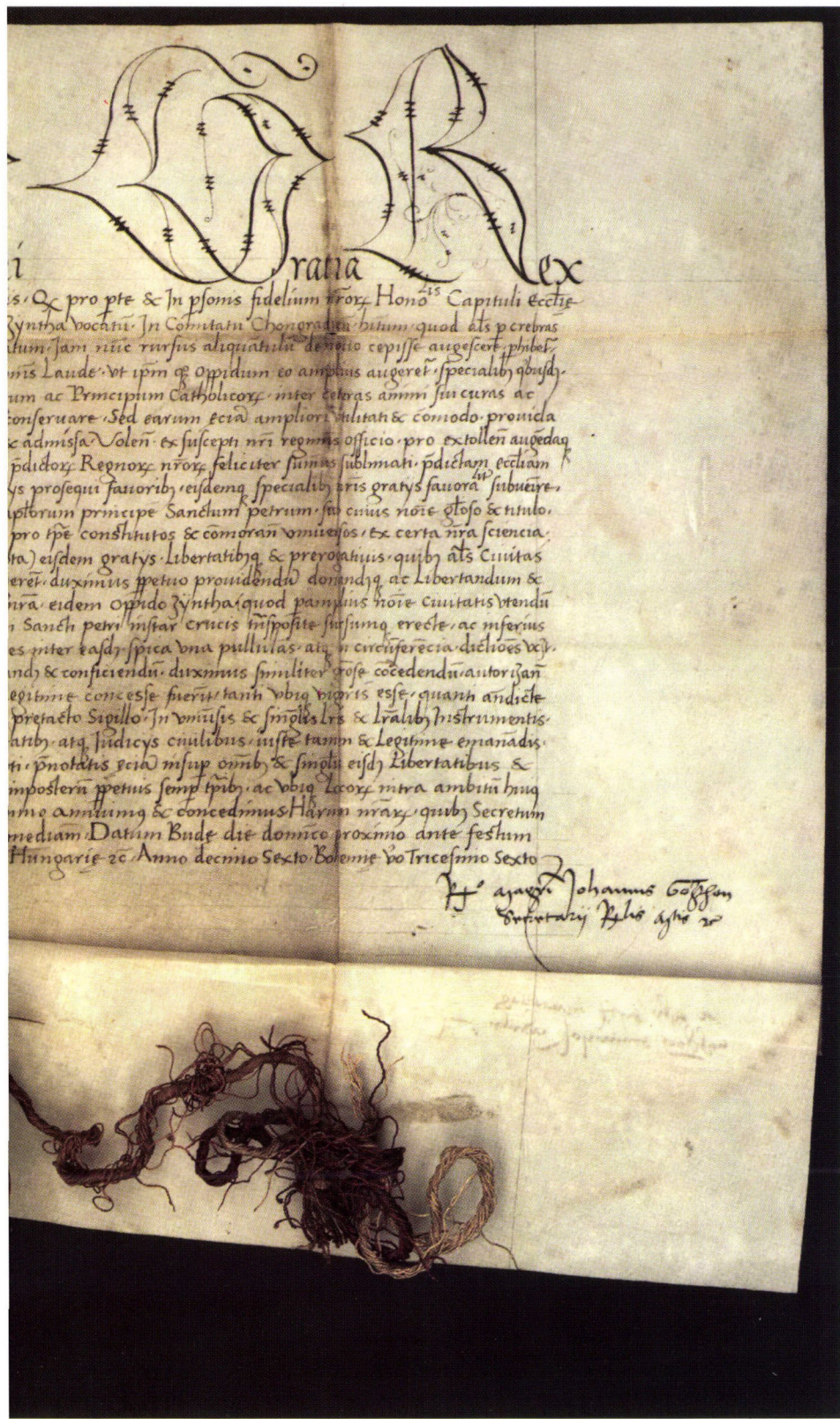
1. ábra. Zenta címere (1900)

OS Ladislaus

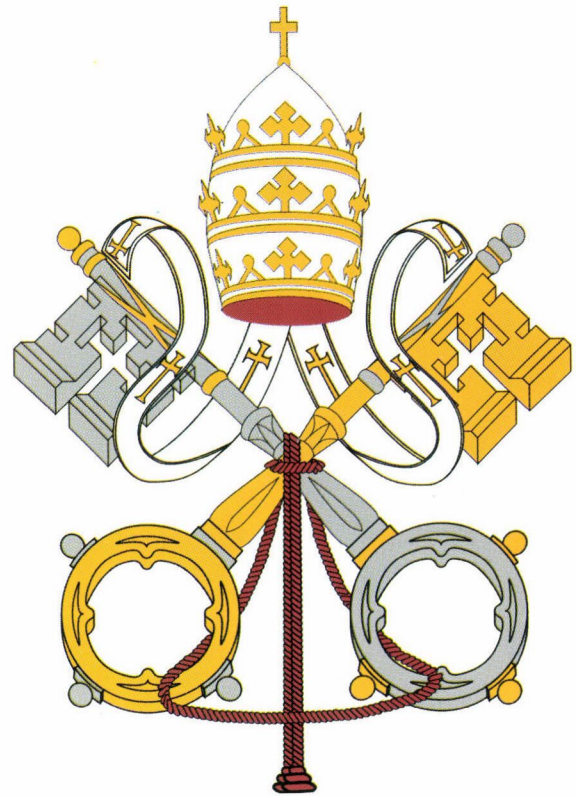
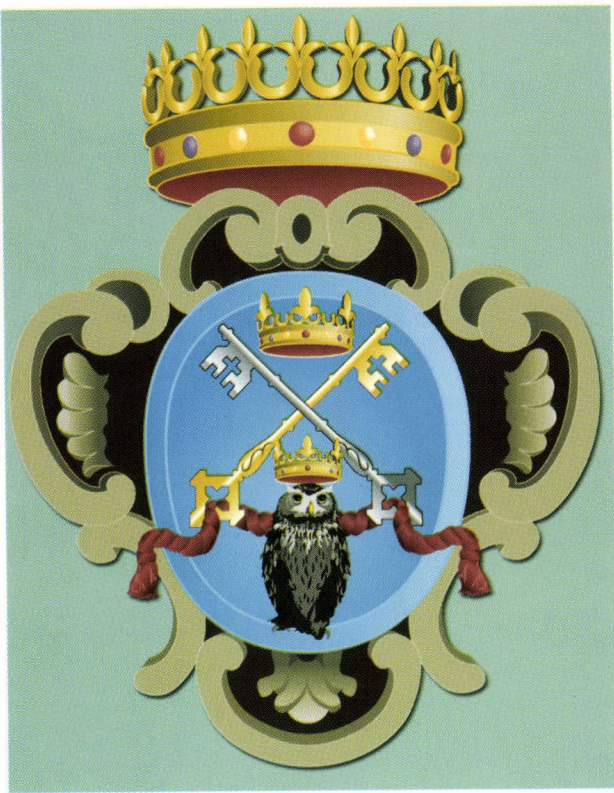

Hungarie & Bohemie etc. Memorie comendamus Tenore pncipium Significan quibus expedit vni
 Buden. humili pccum cum Instacia nre Supplicatum extitit. Ma. vt Nos Oppidum ecclie eor. p
 & varias emulor. inuasiones ac mdebitas quadoq. potentum occupationes. mredibuliter fuerat di
 et consequenter deca eccliam Cuius ipm pro tpe inhabitati. pro augenda in ea ipa totum ecclia diuini
 & quidem infrascriptis nris gratis. Libertatibusq. & prerogatiuis. dignaremur condonare. Cum itaq.
 sollicitudines maxime interfit ecclias dei ante omnia. non modo pacifice in suis iuribz ac indemph
 semp sollicitudinem tendere. premissa Supplicatioe antedicti Capli Regia benignitate exaudita clem
 ipius sum dei nomis Laude. a quo bona cuncta procedit. cuiusq. gratia. ad apicem Regalis digni
 Buden. & consequenter antedictum oppidum eiusde. & Cuius in eo pro tpe constitutus. singularibus nris
 Tum igit. pmissor. consideratione. tum ecia ob singularem nram spem & deuotione. quam ad Btisi
 predicta ecclia Capitularis fundata existit. gerimus & henus. pre dictum oppidum Syntha. & Cuius
 ac de plenitudine potestatis nre Regie. & gratia speciali. Omnibus & singulis. nulla scilicet prorsus
 nra regectione. vel a nobis. vel alijs quibusuis predecessoribz nris Regibus. fuisse vel foret insignia &
 decorandi. prouidimusq. ac donamus. Libertamus & decoramus. Et nihilominus ex abundantiori gr
 titulamus & cum in eo pro tpe gmoan omnis. Sigillum rotundum. in quo aue. claus eor. p
 in singulis eaz. capitulis. singuli pisces vulgariter Eechyge. dicti. cum capitibz ad pte. inuersi. supiusq.
 Sigillum Cuitatis Syntha. scripte herent. siue in argento. siue cupro. siue alio ad id apto metallo
 ipm. consequenter. omnia. Lras. que p dictum oppidum. & Cuius ipsos. quibcuq. impetunt. sub ipso S
 Cuitatis nre Sepedien. lre. hener. Amuen. demq. ecia. vt predictum e. oppidum. & dicti Cuius. vni
 siue. causabus. sue. privilegialibz. & quibus. alijs. sup. quibcuq. vtruta. neq. ac. rebus. & h
 procuratoribz. ecia. & missilibz. in tax. predicta. Cuitatis nre. Sepedien. cera. semp. rubea. mpre
 prerogatiuis. quibz. vt. pmissum. est. dicta. Cuitas. nra. Sepedien. foret. insignia. & vterent. a m
 Regem. nri. Hungar. simul. vel. diuisim. secure. ac. Libere. vni. frui. & gaudere. possint. & valea
 Sigillum. nrm. S. V. Rex. Hungarie. vniuers. in. pendenti. est. appensum. vigore. & Testimonio. L
 purificationis. Bie. Marie. virginis. Anno. domi. Millesimo. CCC. LXX. Sexto. Regno.

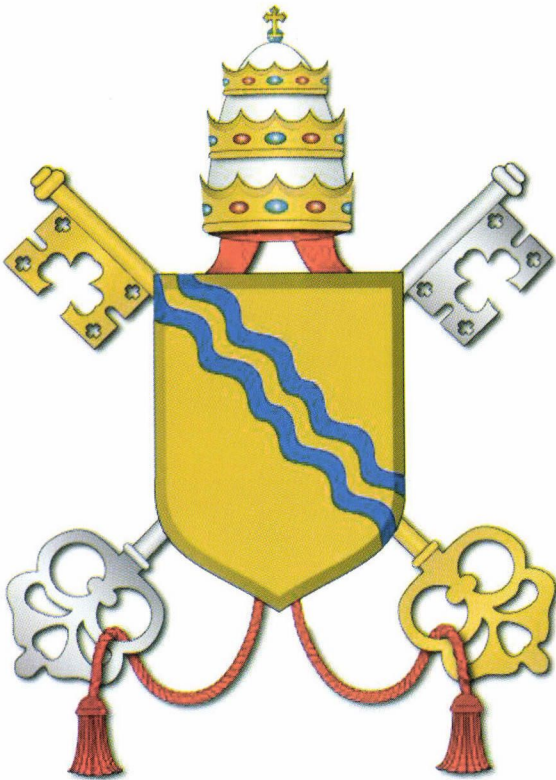

2. ábra. II. Ulászló király
privilégiuma Zentának (1506)

3. ábra. Galatina címere (balra fent)

4. ábra. Szentszéki címér (jobbra fent)

5. ábra. VIII. Bonifác címere (alul)

rizsban tanul.¹⁵ Hazatérte után Szatmári György titkos kancellár mellett kezd dolgozni királyi titkárként,¹⁶ majd 1505. március 23-ától a királyné titkára lett.¹⁷ Az uralkodó bizalma a budai préposti javadalmat juttatta neki.¹⁸ A királyné – ekkor, február 1-jén már minden valószínűség szerint tudható volt – gyermeket várt, a későbbi II. Lajost, aki július 1-jén látta meg a napvilágot, de rövidesen, július 26-án elvesztette szülőanyját, Anna királynét. A királyné halála után Gosztonyi hamarosan az ugyancsak híres humanista, Báthory Miklós utódaként váci püspök lett (1508),¹⁹ s visszatért a királyi kancelláriába,²⁰ szolgálatai jutalmaként címereslevelet kapott a királytól.²¹

Még fel sem szentelték, máris átkerül a győri püspöki székre.²² Mária királyné kancellárja.²³ Ahogy Bónis György, kitűnő jogtörténészünk írta róla summázva: „Régi pártfogója és főnöke, Szatmári halálakor megnyílt az útja az esztergomi érsekség felé. De ekkor mutatkozott meg, hogy sem az egyetemi tanultság, sem a klasszikus műveltség, sem a hosszú szolgálat nem elegendő a pálya csúcsának eléréséhez. Az udvari intrika segítségével Szalkai jutott a prímási székre, Gosztonyit az erdélyi püspökséggel kárpótták. Csalódottan, elkeseredve halt meg 1527-ben.”²⁴ Gosztonyiról a velencei követ jóvoltából még azt is tudjuk, hogy 1525-ben milyen ember volt mind külsejére, mind belső értékeire nézve. A követ leírása szerint alacsony, nagyon kövér, okos és tisztességesen élő ember volt.²⁵ Az utókor hálájára mindenképpen számithat, hiszen annyit tett városáért, Zentáért.

Visszatérve azonban Gosztonyi János szerepére, szerényen ugyan csak az ügy előterjesztőjeként szerepel a privilégialis oklevél kiadása kapcsán, de minden bizonnyal nagy része lehetett abban, hogy a budai káptalan, melynek éppen ő a prépostja (1506), Zenta kiváltságolását kérte a királytól. Ám a királyi oklevél kiállításának gondja-baja is az ő feladata lehetett, melyet azonban láthatóan kitűnően oldott meg. Nemcsak szebbnél szebb mondatokat ad a király szájába, hanem mindezt az akkor már elő-előforduló, ám nem sűrűn használt humanista kurzívval írt oklevélben rögzítette. Az oklevél gondosan megvonalazott hártján, az aranymetszés szabályait követő elrendezésben, díszes iniciáléval, illetve az első sorban kicifrázott betűkkel készült el (2. ábra).

Ami Zenta pecsétjét illeti, nem lehetetlen, hogy a pecsét megkomponálása is Gosztonyi ötlete volt. Óbudai prépostként természetes, hogy Szent Péter kulcsát teszi meg a pecséten fő motívumként, de hogy a Szent-széknek akkor már létező címerét, a keresztbe tett kul-

csokat helyezteti a pecsétre, biztosan nem a véletlen műve. A hagyomány VIII. Bonifác pápától (1294–1303) származtatja a keresztbetett kulcsos címet (5. ábra), amely kifejezi az oldás és kötés hatalmát, valamint a keresztbetett kulcsok feletti tiara a pápa hármashatalmára utal.²⁶ Ma ezt a címet használják „állami” címerként, s így széküresedésükre is (4. ábra). A valamikori pápai állam települései címereiben rendre megleljük ezt a motívumegyüttest.²⁷ De megtalálható az Itália dél-keleti csücskében fekvő Galatina címerében is, amelyben a görög hagyományt jelképező bagoly, Pallas Athene (Minerva) jelképe egybesimul a pápai kulcsokkal (3. ábra). Ennek eredete VI. Orbán pápa (1378–1389) idejére megy vissza a jelmonddal együtt. E címermotívum magyarországi használatáról keveset tudunk. Intézményi címerként nem használatos, a Sárkány családnak 1607-ben Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem által adott, leírt, de nem ábrázolt címerben „az álló égszínkék hadi pajzs mezejében két keresztbetett kulcs látható”.²⁸ A Zentának adott oklevélben a kulcsokon kívül szerepel egy búzaszál, minden valószínűség szerint a gabonát bőségesen termő vidék jelképeként. A kalász a meg-megújuló örök bőséget jelenti, ami a földműves munkájának jutalma, ugyanakkor a békét is jelképezi, hiszen a termés csak békeidőben hozza meg a munka jutalmát.²⁹ A címerben szereplő, a tokhalak közé tartozó kecsge (*acipenser ruthenus*) néven lehetséges, hogy a *viza* (*acipenser huso* vagy *huso huso*) értendő, amely nagy mennyiségben fordult elő a középkorban.

A kiváltságok közé tartozott, hogy Zenta *oppidum* megkapta azokat a jogokat, mellyel egy *civitas*, Szeged élhetett. A *civitas* világi terminusként szabad királyi (*libera et regia*) várost jelentett, míg az *oppidum* azt jelentette, hogy annyi szabadsággal élhetett, amennyit a földesura adott neki. Zenta nem lehetett szabad királyi várossá, hiszen nem változtathatott azon, hogy a budai káptalan a földesura, s ezen maga a káptalan sem kívánt változtatni, hiszen ez azt jelentette volna számára, hogy elveszíti a várost és az onnan befolyó jövedelmét. Tehát Zenta lehetett *civitas libera*, de nem lehetett *civitas regia*. Szemük előtt lebeghetett ugyan Szeged példája, amely város végül is a király tulajdona lett, de a zentaiak a tulajdonoson nem változtathattak. Megkaphatták ugyan mindazt a kiváltságot, ami Szegednek járt, de nem kerülhettek királyi kézre. Nyoma van annak, hogy Szeged mintájára próbálták céheiket kiváltságolni.

Minden rendelkezés annyit ér, amennyi végrehajtható belőle. Nem véletlen, hogy nemcsak a törvények meghozatala, hanem annak érvényesülése is kutatás

tárgya. Az eddigi kutatás nem talált olyan kiadványt, amelyet Zenta adott ki. Ez ugyan a forráspusztulás rovására is írható, de vannak olyan dokumentumok, amelyek arra látszanak utalni, nem éltek a zentai polgárok a király felkínálta lehetőséggel. Erre érdekes dokumentumok a zentai vargák és szabók kérésére kiadott céhlevelek, melyeket nem Zenta városa, hanem a budai káptalan adott ki hiteles formában 1513-ban. A céhlevelek szövegét sem a zentai mesteremberek fogalmaztatták, hanem megelégedtek a szegedi céhek által megfogalmazott 1507-i céhlevelek szövegével.^{4d} Ezeket a budai káptalan átírásával hitelesített és meghagyta mindenkinek, a káptalan mindenkori gazdasági felelőseinek: a dékánoknak és tisztartóknak, valamint Zenta város vezetőségének, bíróknak, esküdteknek, hogy a mestereket a céhlevelekbe foglalt jogokban őrizték meg.³¹

Hasonlóképpen jártak el Szűcs Albert esetében is, aki Zenta főbírája volt. Halála előtt a főbíró végrendelezett, s végrendeletében a budai káptalan javára is rendelkezett. Halála után Zenta hatósága, a végrendelet végrehajtója kérte a káptalant, hogy bár Szűcs Albert örökös nélkül hunyt el, s így vagyona a káptalanra háramlana, a káptalan mégis járuljon hozzá a néhai főbíró végakaratainak teljesítéséhez: azaz vagyona mind özvegyére, mind pedig testvéreire szállhasson. A káptalan – ámbár joga lett volna a kérést megtagadni – hozzájárult Zenta kéréséhez azzal, hogy az örökösök magtalan haláluk esetén kötelesek a budai káptalan javára végrendelezni.³² Mind az előbbi, 1513 Pünkösdjére datált céhlevelek,³³ mind pedig az utóbbi, 1522. évben éppen az Úr mennybemenetele ünnepére, azaz Áldozósütőtörtökre³⁴ keltezett oklevelek a budai káptalan *protocollum*ában maradtak fenn. Ez a *protocollum* nagy szerencsénkre megmenekült a török foglalás okozta pusztítástól, s ugyancsak a pozsonyi káptalanban lelt menedéket. Ebbe a könyvbe minden olyan oklevél szövegét bevezették, amelyeket 1510 és 1522 között adtak ki a budai káptalanban.³⁵

Érdekesen világít rá Zenta jogi helyzetére az is, hogy amikor 1517-ben II. Lajos királlyal megújították kiváltságait, ezt nem ők kérték, hanem uruk, Paksi Balázs budai prépost, aki szintén királyi titkár ebben az időben. Az ő előterjesztésében világosan utal Zenta lakóinak tényleges jogi helyzetére. Természetesen polgároknak nevezi őket, de saját egyháza, a budai káptalan jobbágyainak mondja őket. Ebben a jogi helyzetben volt más egyházi tulajdonban lévő város is. Ilyen volt pl. Veszprém, amely püspöki székhely létrehozása, de egyetlen középkori kiadványa sem maradt

ránk. Hivatalos írásbeliségüket a veszprémi polgárok a veszprémi káptalannal intéztették, ahogy Zenta lakói is a budai káptalannal végeztették ezt.

Persze azt is hihetnénk, hogy léteztek, de elpusztultak Zenta oklevelei. Ennek bizonyítására csekély az esély. Pedig többen megpróbálkoztak, legalábbis ami a pecsétjüket illeti. Jóllehet pecsétjük használatának még a nyomát sem találták, megkísérelték a pecsétet rekonstruálni II. Ulászló király 1506-i oklevele alapján. Az utolsó vállalkozások egyike I. Ferenc József elé is eljutott (1899). Ő kegyesen hozzájárult ahhoz, hogy Zenta élhessen az 1506-i címerével (1. ábra). Ennek az uralkodói hozzájárulásnak írott emléke – mint ismert – csonkán megtalálható a város levéltárában, minden vonatkozásban ép példányát pedig a Magyar Országos Levéltárban őrzött Királyi Könyvekbe (1900) vezették be.³⁶

Kérdés ezután, vajon mi vezette a káptalant, Zenta földesurát, illetve Zenta lakóit, hogy szabad királyi városi jogokra tegyenek szert. Aligha lehet kétségünk, nem akarták alább adni mint Szeged, amely – mint tudjuk – alig néhány évtizede lett szabad királyi város azt követően, hogy a 15. század derekán stabilizálódott a helyzete, s visszakerült a mindenkori király kezébe.³⁷ Az ilyen jellegű fejlődés azonban a budai káptalan birtokában lévő Zenta számára aligha volt elérhető, mivel egyházi tulajdonban volt. Elérhető lehetett azonban az a gazdagság, ami a szabad királyi városok kiváltságaiban rejlett. Hogy Zenta ezzel nem tudott élni, annak a török pusztítás volt az oka, amely a teljes Délvidéken megakasztotta azt a fejlődést, amely a középkor végére egész Magyarországot jellemezte.

Az egykori törekvéseket tanúsító oklevél sorsa csak azért nem teljesebben ismert, mert a budai káptalan levéltárát gondos kezek elmenekítették a törökre lett Óbudáról Pozsonyba, az itteni káptalanba, ahonnan 1969-ben térhetett vissza a Magyar Országos Levéltárba.³⁸

1506. február 1. – Buda

II. Ulászló király a budai káptalan Zenta nevű oppidumát civitas rangra emeli, és ugyanazokkal a jogokkal ruházza fel, melyekkel Szeged civitas él, s pecsétjüket, mellyel ezentúl élhetnek, leírja.

U *Eredeti, MOL DI 106028 (Budai káptalan magánlevéltára, capsa 1, fasc. 5 no 2.). Hártán, jobb alsó sarokban: Relacio magistris Iohannis Gozthon secretarii reginalis maiestatis etc. A pecsét nem-*

zetiszínű selymen függ. Pecsétje 6,9 cm, vésete reneszánsz stílusú, s ennek megfelelően körirata humanista maiusculákból áll. Hetes karéjba foglalt pecsétmezeje közepén szívpajzsral ellátott (lengyel sas), négyelt kerek-talpú pajzsa az 1. és 4. mezőben a magyar vágásos címer, a 2. és 3. mezőben a cseh oroszlán látható. A karéjokban kis pajzsokban jobbról a hármashalmon nyugvó kettőskereszt, Dalmácia, Luxemburg, balról Galicia, Szlavónia és Szilézia címere foglal helyet. A főpajzsra zárt korona nyugszik. Körirata: + S(igillum) + SER(enissim)I + PRIN(cipis) + D(omini) + WLADISLAI + D(ei) + G(racia) + REGIS + HVNGARIE + BOHEMIE + DALMACIE + CROACIE + ETC.³⁹

L II. Lajos király 1517. december 24-i átírásában, MOL, Dl 106074 (Budai káptalan magánlevéltára, caps 1, fasc. 5 no 7.). Hártyán, a pecsét átmérője már 7,5 cm. Egyébként tartalma ugyanaz, mint II. Ulászlóé, csak kis címerpajzsai tárcsapajzsok, hétkaréjú kerete pedig indahálózatból van alakítva. Humanista maiusculákkal írt körirata: + S(igillum) : SER(erenissim)I : PRIN(incipis) : D(omini) : LODOVICI : DEI : GRACIA : REGIS : HVNGARIE : BOHEMIE : DALMACIE : CROACIE : ETC.⁴⁰

Nos Wladislaus Dei gratia rex Hungarię et Bohemię etc. memorię commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit, universis, quod pro parte et in personis fidelium nostrorum honorabilis capituli ecclesię Budensis humili precum cum instancia nostre supplicatum⁴¹ extitit maiestati, ut nos oppidum⁴² ecclesię eorum predictę Zyntha⁴³ vocatum in comitatu Chongradiensi habitum, quod alias per crebras et varias emulorum invasiones ac indebitas quandoque potentum occupationes incredibiliter fuerat devastatum, iam nunc rursus aliquantulum de novo cepisse augescere perhibetur et consequenter denique eciam cives ipsum pro tempore inhabitantes pro augenda in ea ipsa eorum ecclesia divini nominis laude, ut ipsum quoque oppidum eo amplius augetur, specialibus quibusdam et quidem infrascriptis nostris gratiis libertatibusque et prerogativis dignemur condonare.

Cum itaque regum ac principum catholicorum inter ceteras animi sui curas ac sollicitudines⁴⁴ maxime intersit ecclesias Dei ante omnia, non modo pacifice in suis iuribus ac indempniter conservare, sed earum eciam ampliori utilitati et commodo provida semper

sollicitudine⁴⁵ intendere, premissa supplicatione⁴⁶ antedicti capituli regia benignitate exaudita clementer et admissa.

Volentes ex suscepti nostri regiminis officio pro extollenda augendaque ipsius summi Dei nominis laude, a quo bona cuncta procedunt cuiusque gratia ad apicem regalis dignitatis predictorum regnorum nostrorum feliciter sumus sublimati, predictam ecclesiam Budensem et⁴⁷ consequenter antedictum oppidum eiusdem et cives in eo pro tempore constitutos singularibus nostris regiis prosequi favoribus eisdemque specialibus nostris gratiis favorabiliter subvenire.

Tum igitur premissorum consideratione tum eciam ob singularem nostram spem et devotionem, quam ad beatissimum apostolorum principem sanctum Petrum, sub cuius nomine glorioso et titulo predicta ecclesia capitularis fundata existit, gerimus et habemus, pre-tactum oppidum Zyntha et cives in eo pro tempore constitutos et commorantes universos, ex certa nostra sciencia ac de plenitudine potestatis nostre regię et gratia speciali, omnibus et singulis (nulla scilicet prorsus excepta) eisdem gratiis libertatibusque et prerogativis, quibus alias civitas nostra Zegeiensis vel a nobis vel aliis quibusvis predecessoribus nostris regibus fuisset vel foret insignita et fungeretur, duximus perpetuo providendum donandumque ac libertandum et decorandum providimusque ac donamus, libertamus et decoramus et nichilominus ex habundantiori gratia nostra eidem oppido Zyntha (quod peramplius nomine civitatis utendum intitulumus) et civibus in eo pro tempore commorantibus universis sigillum rotundum, in quo due claves eorum patroni sancti Petri instar crucis transposite sursumque erecte ac inferius in earum capulis singuli pisces vulgariter kechye dicti cum capitibus ad partes transversis superiusque claves inter easdem spica una pullulans atque in circumferencia dictiones, videlicet SIGILLUM CIVITATIS ZYNTHA sculpte haberentur sive in argento sive cupro sive alio ad id apto metallo parandum et confi-ciendum duximus similiter gratiose concedendum autorizantes ipsum consequenterque universas litteras, que per dictum oppidum et cives ipsos quibuscunque in perpetuum sub ipso sigillo legitime⁴⁸ concessę fuerint, tanti ubique vigoris esse, quanti antedictę civitatis nostre Zegeiensis litterę habentur, annuentes denique eciam, ut predictum quoque oppidum et dicti cives universi pretacto sigillo in universis et singulis litteris et litteralibus instrumentis sive causalibus sive privilegialibus et quibusvis aliis super quibuscunque utputa negociis ac rebus et hereditatibus atque iudiciis

civilibus iuste tamen et legitime⁴⁹ emanandis procuratoriis etiam et missilibus instar predictae civitatis nostre Zegeiensis cera semper rubea in perpetuum uti prenotatis etiam insuper omnibus et singulis eisdem libertatibus et prerogativis, quibus (ut premissum est) dicta civitas nostra Zegeiensis foret insignita et uteretur, amodo imposterum perpetuis semper temporibus ac ubique locorum intra ambitum huius regni nostri Hungariae simul vel divisim, secure ac libere uti, frui et gaudere possint et valeant, immo aŋnuimus et con-

cedimus harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, in pendentem uti appensum vigore et testimonio litterarum mediante.

Datum Budę die dominico proximo ante festum purificationis beatę Marię virginis anno Domini millesimo quingentesimo sexto, regnorum nostrorum Hungarię etc. anno decimo sexto, Bohemię vero tricesimo sexto.

Érszegi Géza

JEGYZETEK

¹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), DI 106028.

² Érszegi Géza: Oklevéltan. A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Bp., 1986¹, 1986². 12–28.

³ Érszegi Géza: Adatok Szeged középkori történetéhez. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből 6 (1982) 13–51. (a továbbiakban: Érszegi, Adatok). 39–41. (A hivatkozott keltezés).

⁴ Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit Antonius Fekete Nagy. Ediderunt Victor Kenéz et Ladislaus Solymosi atque in volumem redegit Geisa Érszegi. Bp., 1979. (a továbbiakban: MRH) 519–520. Datum in festo ascensionis Domini anno eiusdem 1522.

⁵ Kumorovitz L. Bernát: A magyar királyi egyszerű- és titkospecsét használatának alakulása a középkorban. Gödöllő, 1937. (a továbbiakban: Titkospecsét).

⁶ Sigilla regum – reges sigillorum. Királyportrék a Magyar Országos Levéltár pecsétgyűjteményéből. Szerk. Érszegi Géza. Bp., 2001. (a továbbiakban: Érszegi, Sigilla regum) 24–25.

⁷ Uo. 43.

⁸ Uo. 32.

⁹ Bakócz Tamás fő- és titkoskancellár egyszemélyben (1491–1521): *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. (A magyar történettudomány kézikönyve. Szerk. Hóman Bálint. II. kötet – 3. Füzet). Bp., 1930. 168.

¹⁰ A káptalan és a királyi/királynéi városrész megosztása 1355-ben következett be. Vö. *Kubinyi András*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Főszerkesztő Gerevich László. Bp. [1973]. 11–13.

¹¹ *Sörös Pongrácz*: Adatok Felsőzelestei Gosztonyi János püspök életéhez. In: *Religio*, 68 (1909) 595–600., 612–614., 629–633., 644–646., 660–661. (a továbbiakban: Sörös, Gosztonyi).

¹² Sörös, Gosztonyi 596.; *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp., 1941. 379. (a továbbiakban: Veress, Olasz). Ő lett később, 1506-ban nagybátyja végrendeletének végrehajtója: Gozthon-i János mester, néhai Gozton-i András esztergomi prépost nővérének, Erzsébetnek fia, esztergomi kanonok és királynéi titkár. mint a nevezett prépost végrendeletének végrehajtója. 1506. január 23. MOL, DI 59957.

¹³ Uo. 596.; Veress, Olasz, 379–380.

¹⁴ Uo. 379.

¹⁵ Uo. 379–380.

¹⁶ Sörös, Gosztonyi, 596.

¹⁷ 1506. március 21. Uo. 596.; *Fögel József*: II. Ulászló udvartartása. Bp., 1913. 47.

¹⁸ Elődje, Losonczy Zsigmond 1505. október 21-én fordul elő utoljára e tisztségében. MOL, DI 82231.

¹⁹ Sörös, Gosztonyi, 597. Az 1507. szeptember 22-i oklevél kancelláriai jegyzetében már ebben a tisztségében szerepel: Iohannes Gozthon electus Vacienensis (MOL, DI 86051).

²⁰ Alkancellár: 1508. június 2. DI 34322. Vö. *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. (a továbbiakban: Bónis, Jogtudó). 317–318.; 315. 40. sz. jegyzet.

²¹ Az oklevél eredetije nem található, megvan viszont a keltezett szövege egy formuláskönyvben, *Jászói premontrai könyvtár*, MS 78. 125a-126a. Leírása: *Récsey Viktor*: Egy XV–XVI. századbéli kéziratos formulare Jászóvárott. Századok 32 (1898) 494–496., fényképe: MOL, DI 282621. Vö. *Décsényi Gyula*: II. Ulászló korabeli címeres levelek. In: *Turul* 9 (1891) 59. Az adományozás keltének meghatározásánál az oklevél bevezetésében a király Gosztonyit választott és megerősített váci püspöknek és királyi *secretarius*nak nevezi (Iohanni Gozthon de Zelesthe electo et confirmato ecclesie Waciensis secretario nostro) a neki címzett címereslevelében. A címereslevél kelte püspöki kinevezésének éve. 1508-ra tehető (ld. Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 (...) per *Conradum Eubel*. III. Monasterii 1898. 325. és Sörös, Gosztonyi, 597), s minden valószínűség szerint a fordulatosan megfogalmazott címereslevél elkészítésében nem csekély szerepe lehetett Gosztonyinak.

²² Sörös, Gosztonyi, 597.

²³ *Fögel József*: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Bp., 1917. 24.

²⁴ Bónis, Jogtudó 317–318.; Sörös, Gosztonyi, 632–633. Meltatlan halálára: uo. 660–661.

²⁵ Sörös, Gosztonyi, 631.

²⁶ *Heim, Bruno Bernard*: L'araldica nella chiesa cattolica. Origini, usi, legislazione. Città del Vaticano, [2000]. 49–55.

²⁷ *Bascapé Giacomo C.*: Sigillografia. Il sigillo nella diplomazia, nel diritto, nella storia, nell'arte. II. Sigillografia ecclesiastica. Milano, 1978.

²⁸ Sárkány Fábán lippai főkapitány a keresztbetett kulcsokat (duas claves transversim positas) ábrázoló címert a vár hűségesei védelmében kifejtett tevékenysége miatt kaphatta a fejedelemtől 1607. november 27-én. MOL, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Libri regii (F I) 7. kötet 206.

²⁹ *Guelfi Camajani, Piero*: Dizionario araldico. Terza edizione. Milano, 1940. 518–519.

³⁰ Érszegi, Adatok, 35. no 82–83.

³¹ Uo. 39–41. no 95.

³² MRH, 519–520.

³³ Érszegi, Adatok, 41.

³⁴ MRH, 519–520.

³⁵ MOL. DI 106083.

³⁶ MOL, Király személye körüli minisztérium, Királyi Könyvek (K 19), 71. kötet 239–240.

³⁷ Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig. Szerk. *Kristó Gyula*. Szeged, 1983. 445.

³⁸ *Bakács István*: Az Országos Levéltár III. Osztályának 1969. évi gyarapodásáról. In: *Levéltári Szemle* 20 (1970) 2. szám 440.

³⁹ Képe: MRH, XXXII/1., XXXIV/1a-b. Vö. Kumorovitz, Titkospecsét, 43.

⁴⁰ Képe: MRH, XXXII/2., XXXIV/2a-b. Vö. Kumorovitz, Titkospecsét, 44.

⁴¹ Suplicatum L

⁴² Opidum L

⁴³ Zentha L

⁴⁴ Solitudines L

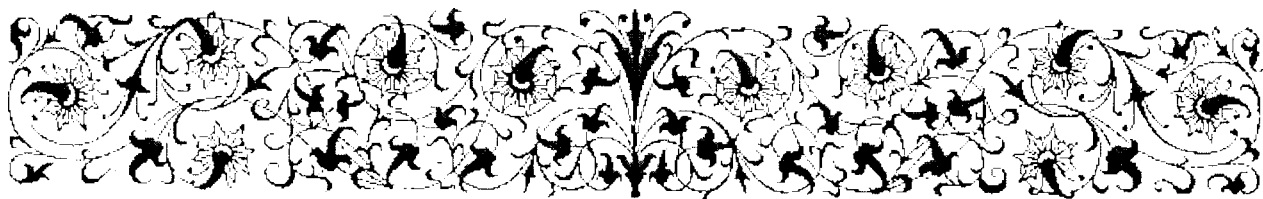
⁴⁵ Solitudine L

⁴⁶ Suplicacione L

⁴⁷ Ac L

⁴⁸ Legittime L

⁴⁹ Legittime L

KÖZSÉGI CÍMEREK MÚLTJA ÉS JELENE¹

A községi (falusi) pecsétek a 16. századtól 1898-ig

A címerben használt község megnevezést természetesen nem a mai fogalomra leszűkítve használjuk, hanem mindazokra a településekre értjük, amelyek nem érték el a városi rangot. A 15. század végétől, az első falusi pecsétek megjelenésétől eltelt 500 év alatt, számtalan közigazgatási reformot és átszervezést hajtottak végre, amely az egyes települések jogállását, igazgatási szerepét megváltoztatta.

A 15. század végétől, az első falusi pecsétek létrejöttének alapját az ún. fogott bírák helyébe lépő választott bírák megjelenése adta. A pecsétek spontán alakultak ki, feltehetően a városi pecsét-használat hatására. Semmilyen közigazgatási kényszer nem hatott a falusi pecsétek használatának irányába, sőt – akár a magánpecsétek – nem is váltak 1945-ig, használatuk betiltásáig, közhitelű pecsétté, megmaradtak a falusi közösségek bírónak, majd jegyzőinek aláírását megerősítő eszköznek.

Szórványos emlékek maradtak csak fenn e pecsét-használatról a 15. század végéről. A 16. századból is csak néhány pecsét-töredék ismert, és semmilyen forrás nem utal arra, hogy a falvakban ez időben rendszeres pecsét-használat alakult volna ki. Talán ezért is érdemel kiemelt figyelmet egy-egy ránk maradt pecsétnyomat, mint például Vámos falu 1586-os, magyar köriratú pecsétje.

Az első száz év gyakorlatáról csak annyi állapítható meg, hogy ebben a korban még igen csekély azoknak a falvaknak a száma, ahol a földesúrhoz vagy az egyházhoz eljuttatott iratokat – elsősorban panaszleveleket – a település pecsétjével látták el. A falu belső életével összefüggő pecsétes irat ebből az időszakból nem maradt ránk. A korai írásos emlékek és pecsétnyomók pusztulásának oka elsősorban a török megszállás, majd

a tizenötéves háború (1593–1606) volt, de szerepet játszott ebben az is, hogy a falu és a falusi lakosság nem tulajdonított ezeknek olyan értéket, hogy különösebb gonddal igyekezett volna azokat megőrizni.

A 17. század közepére a feldúlt területek részben visszatelepülés, részben betelepülés révén újra benépesedtek, és az újjászerveződő közösségek bírói szervezetei ismét megkezdték hivatali tevékenységüket, amelyhez a fejlettebb közösségek pecsétet készítettek. A 17. század második felétől a század végéig számos újjászervezett, illetve újratelepült falu pecsét-használatának emléke maradt fenn. Ezekre a pecsétnyomókra az jellemző, hogy körirata tartalmazza készítésének évszámát.

A béke azonban rövidnek bizonyult, előbb a törökellenes felszabadító háború (1689-ig) változtatta ismét csataterré az országot, majd azokon a területeken, amelyeket ezek a hadiesemények kevésbé érintettek, a Rákóczi-szabadságharc csatái okoztak hatalmas károkat. Természetesen a hadiesemények nemcsak, s nem is elsősorban az iratpusztulást okozták, hanem szétzilálták a falvak belső igazgatását, a közösségi életet tették lehetetlenné. A lakosság szerencsésebb esetben elmenekült a falvakból, mint ahogyan azt a török uralom alatt tette, azonban a török uralmat átvészelt lakosság a felszabadító háborúk és a szabadságharc során megtizedelődött, a hadiesemények egész falvak pusztulásához is vezettek.

A 17–18. század fordulóján – egy évszázadon belül immár másodszor – megindult az elnéptelenedett falvakba, esetenként a megcsappant lakosságú városokba, illetve a török idők előtt is gyéren vagy egyáltalán nem lakott területekre a Habsburg-birodalom különböző tartományaiból, valamint a német fejedelemségekből a csoportos át- és betelepítés. Az újjászerveződő vagy újonnan szerveződő települések első feladatai

közé tartozott a bírói szervezet kialakítása, ami ekkor már egyet jelentett a helyi pecsét elkészítésével. A pecsétnyomót a bíró, később a jegyző őrizte.

A pecsétnyomók sorsa igen változatosan alakult, sokszor kellett újat készíteni. Ennek számtalan szubjektív és objektív oka volt. A minőségileg gyengébb kivitelű pecsétnyomók gyorsan megkoptak, ábrájuk kivehetetlenné vált, a ritkán használt pecsétnyomó sok esetben elveszett, tévedésből a szemétkébe került. Az sem tekinthető kivételesnek, hogyha jobb minőségű anyagból készült a pecsétnyomó, akkor azért ment tönkre, mert a bíró háztartásában diótörőként, esetenként kalapácsként is szolgált. Új pecsétnyomó készítésére a személyes becsvágy is sokszor adott okot. Esetenként az új bíró készíttetett a köriratban személyét megőrkítő pecsétnyomót, máskor a falu tehetősebb tagja kívánt ezzel a tettevel emléket állítani magának. Mindez azt jelenti, hogy a községi pecséthasználát általában változó képi megfogalmazást mutat, és csak ritka kivételt jelent, ha viszonylag állandó pecséthasználát alakult ki egy-egy településen a 19. század közepe előtt. Mindez azért történhetett meg, mert a tárgyalt időszakban – mint említettem – a falusi, községi pecsétnek nem volt jogbiztosító ereje, annak használata a közösség belső ügye volt, a közösségtől függött, hogy választott jelképéhez ragaszkodott-e, vagy pecsétábrája közömbös volt számára.

A megyei és városi címeres pecsétekkel párhuzamosan, az 1836. évi 3. tc. értelmében a községi pecsétek köriratát is magyar nyelvűre cserélték. Ez a folyamat 1848 előtt mindenütt lezárult. A szabadságharc alatt több település új pecsétnyomót készíttetett a szabadságot megőrkítő körirattal, de ezek a települések 1850-től természetesen ismét új pecsétnyomót használtak. Az abszolutizmus idején (1850–1860) nem tiltották be a községi egyéni pecsétek használatát, ahogyan azt a megyék és városok esetében az adminisztráció megette, mégis egy-egy település, mint például Hévíz vagy Törökbálint, német köriratú, kétfejű sást, mellén az osztrák címert ábrázoló pecsétet kapott.

A pecséthasználát alakulása 1898-tól

A községi pecséthasználátban a 19. század második felében rohamosan terjedő gumibélyegző használata jelentette az első visszafejlődést, majd a körjegyzőségek megszervezése (1873) szerepüket jelentősen háttérbe szorította. Ezzel a közigazgatási háttérrel kezdte meg tevékenységét a pecséteket is felülvizsgáló Országos Községi Törzskönyvbizottság.

1. ábra
Ajka község pecsétje

2. ábra
Háromfa község pecsétje

3. ábra
Ünőmező község pecsétje

4. ábra
Kővágófüred község pecsétje

A községek 19. század végéig terjedő pecséthasználát elemelve megállapítható, hogy állandó címeres pecsét a községek alig több mint 10%-ában alakult ki, a pecsétek többsége folyamatos változáson ment át, és nem lépett túl az egyszerű jelkép szerepkörén, ha egyáltalán szerepeltettek rajta ábrát, és nem csupán a falu nevét tüntették fel. A viszonylagos állandóságot és ábrát mutató pecséteken általában a mezőgazdaság jelképeit szerepeltették. Leggyakoribb az eke, az ekevas, a csoroszlya, a gereblye vagy valamilyen mezőgazdasági termék: szőlő, búza, esetleg fa, bokor vagy ezek termése. (1. ábra)² A foglalkozási motívumok túlsúlya mellett – ide értve a bányászatot is – a heraldika teljes motívumvilágát felsorakoztatják, hasonlóan a nemesi címerekhez. A motívumválasztásnál szerepet játszott esetenként az egyházi vagy világi földbirtokosra való utalás igénye, de a városi címerekhez hasonlóan jellegzetes épület és templom ábrázolására is sor került. A beszélő címerek sem ritkák, mint például Háromfa 19. századi címerében a három fa (2. ábra), vagy Ünőmező (3. ábra), Kővágófüred (4. ábra) és Kígyós címerábrája (5. ábra). Az engedélyezett községi pecsétek egy ritka, a beszélő címerek csoportjába tartozó típusa Magyarországon az, amikor a település nevének betűje (betűi) képezik a címerábrát, mint Sérc község esetében (6. ábra). A beszélő címermotívum válasz-

5. ábra
Kígyós község pecsétje

6. ábra
Sérc község pecsétje

7. ábra
Malacka község pecsétje

5. ábra
Szerelmes község pecsétje

tás időnként öniróniát is kifejez, mint Malacka község vagy Szerelmes község címerének pajzsbeli ábrája. (7–8. ábra)

Községi címereink többsége nem pajzsba foglalt képként jelent meg. A kör alakú pecsétnyomó, amelyen a körirat adta a rajta elhelyezett kép keretét, nem igényelte a pajzsba foglalást. Erre azért sem volt szükség, mert a települések a pecséten kívül nem használták választott jelképüket.

Csak a 19. század hozta meg azt az igényt, hogy a közigazgatás alsóbb szintű közösségei jelvényüket a pecsétől függetlenül is használják. Ennek társadalmi oka az, hogy a jogilag alárendelt falusi közösségek számára 1848 előtt a pecsétől független címerhasználat nem volt lehetséges. A polgári társadalom jogegyenlősége hozta meg számukra ennek elvi lehetőségét, a körjegyzőségek megszervezése azonban elzárta az utat a községi pecsétek autentikus (közhitelű) pecsét válása elől. Megjegyzendő, hogy a körjegyzők általában feliratos gumibélyegzőt használtak.

A 19. század közepétől rohamosan fejlődő vasúti és postahálózat, illetve a polgári közigazgatás kiépülése felszínre hozta a magyar helységnevek országos szintű egyeztetésének és nyilvántartásának szükségességét. Addig a megyék tartották nyilván a helységneveket abban a formában, ahogyan azt a települések használták. A történelmi fejlődés során e nevek igen sokszínűen

alakultak, írásmódjuk (helyesírásuk) változatos, esetenként bizonytalan volt. A jegyzékelés jelentős előkészítő munkát igényelt, szükség volt arra, hogy a jegyzékbe vételt a nevek felülvizsgálata, egységes helyesírás szerinti meghatározása, az azonos helységnevek megszüntetése és a név nélküli települések névadása előzze meg. Erre a feladatra országos hatáskörű szervezetet kellett létrehozni, amely rendelkezik azokkal a jogosítványokkal, amelyek a helynevek megváltoztatásához szükségesek. A négyéves előkészítő munka eredményeként az 1898. évi IV. törvénycikkkel lépett életbe az Országos Községi Törzskönyvbizottság működéséről szóló törvény. A Bizottság jogköre a községek és a rendezett tanácsú városok név- és pecséthasználata módosítására terjedt ki. A törvényben meghatározott feladatkör értelmében a jegyzékbe foglaláshoz megszerkesztett Országos Törzskönyvbe bevezetésre került többek között a hivatalos név és a pecsétnyomát. Témánk szempontjából említést kell még tenni arról a határozati pontról, amely kimondja, hogy a helységnevtáblák, pecsétnyomók, bélyegzők egységesítésére akkor kerül sor, ha már a megyei adatok rendezettek. Azaz a Bizottság először bekérte a települések használatban lévő pecsétjének lenyomatát, és egy-egy megye helységneveinek kialakítása után kerülhetett sor a pecsétek felülvizsgálatára, szakmai ellenőrzésére, majd használatának engedélyezésére. A feldolgozó munka igen lassan haladt. A Bizottság 1923-ban összegezte addigi tevékenységét, amely szerint 59 megye törzskönyvi bejegyzése készült el. A Bizottság a továbbiakban kisebb névváltoztatási ügyekben döntött. Működését az 1954. évi 9. sz. törvényerejű rendelet szüntette meg, beolvastva tevékenységi körét a Központi Statisztikai Hivatal feladatkörébe.

A Bizottság alapfeladatai közé tartozott tehát a települések pecsétjeinek ellenőrzése, felülvizsgálata. Erre az alapot az szolgálta, hogy a helységnevek ellenőrzése után, a megyei jegyzék elkészítése számos település nevének megváltoztatásához vezetett, így szükségessé vált új pecsétnyomó készítése. A Bizottság javaslatára, annak költségvetési keretéből, egységes formában készítették el az új pecsétnyomókat. A pecsétnyomók sárgarézből készültek, egységes felirattal és rajzzal.

A címertervet, amely esetenként a település korábban használt címerével volt azonos, az engedélyezés és kivitelezés előtt az Országos Levéltár szakmai bírálatának vetették alá. Az első elkészült pecsétnyomókat 1901-ben vette át a Bizottság, és adta tovább az adott településnek. 1906-ban az új pecsétnyomó használat-

ba vételének biztosítása érdekében a belügyminiszter rendeletben (8641/1906. BM. körrendelet) kötelezte a megyéket egy, az új bélyegzők lenyomatát tartalmazó gyűjtemény összeállítására, őrzésére, és annak alapján a pecséthasználat ellenőrzésére.

A falvak, illetve községek 1945-ig terjedő pecsét-használatának gyakorlatát összegezve megállapíthatjuk, hogy a 18. századig esetleges bírói pecsét-használattal találkozunk, jelentősebb mértékben ezek használata csak a 18. század második felében indult meg. A használt pecsétek többségébe csak a település nevét, esetleg a pecsét készítésének dátumát vésették, kerettel övezve a pecsétnyomót. Több olyan pecsétnyomat is ismert, ahol a körirat a pecsét készítőjének nevét is feltüntette. A falusi pecsétek kisebb hányada mutat ábrát, de ezek sem mind állandósult jelképek. A 18. századtól néhány pecsét címeres pecsétté alakult, a többség azonban megmaradt pajzs nélküli ábraként, és ezeknél csak a 19. században indult meg a címerre válás folyamata. Ezt a folyamatot törte meg a Törzskönyvbizottság tevékenysége azzal, hogy csak a nagyobb lélekszámú és hosszabb pecsét-használati gyakorlattal rendelkező települések számára engedélyezte a címeres pecsét használatát, minden más esetben feliratos gumibélyegző készítését írta elő. Ezt a rendelkezést a falvak egy része sérelmesnek találta, és továbbra is régi pecsétjét használta. 1945-ig a fentebb leírt pecsét-használati jogosultság nem változott. Az egész időszakra jellemző azonban, hogy a falusi pecsétek – ábrájuktól és használatuk engedélyezésétől függetlenül – nem váltak közhitelűvé.

A címerhasználatról szóló 1947. évi IV. törvény csak a családi címerhasználat tilalmát mondta ki, a kommunális címerek használatáról nem tesz említést. A tanácsokról szóló törvény (1950) a közigazgatás minden szintjén az államcímert ábrázoló pecsét használatát rendelte el, mint a közhitelű pecsét ábráját. Az, hogy a kommunális címerekre vonatkozóan nem született tiltó rendelkezés az oka és jogalapja annak, hogy a megyei és városi címerhasználatot szabályozó 1974-es minisztertanácsi határozat a már használatban lévő (maradt) címerekről is rendelkezik, amelyeket az 1960-as évek második felétől egyre több helyen vettek elő, és a közösségi élet különböző szinterein használtak. Ezzel az addigra spontán feléledt címerhasználatot elfogadva és a használat jogosságát elismerve annak terét szigorúan körülhatárolja, valamint a használni kívánt címerek engedélyeztetési eljárás alá vonásával a címereken megjelenő motívumok feletti felügyeletet biztosítja magának az állam.

Az 1974-es rendelkezés annyiban jelentett tehát újat, hogy ha korlátozott keretek között is, de engedélyezte a megyék és városok, kivételes esetben a nagyközségek részére a címer, továbbá a zászló használatát azzal a megkötéssel, hogy az államcímer használatát nem helyettesítheti, azaz a közigazgatás semmilyen szintjén nem ismerték el hitelesítő szerepét. Az 1974 után kialakult címerhasználat tehát a heraldika nyelvén is kifejezte az állam centralista hatalmi struktúráját.

A rendelkezés a községi címerhasználatot nem érintette, mivel a községek címerhasználatára csak pecséten létezett a második világháború előtt, a címeres pecsét használatát pedig e rendelkezés nem módosította.

Az 1989-es rendszerváltás következetes végrehajtásához szükséges közigazgatási átszervezést a települési önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény tette lehetővé. E törvény 10. §-a c) pontja lakonikus rövidséggel a képviselő-testület át nem ruházható hatáskörébe utalta az önkormányzati jelképek meghatározását, használatának szabályozását. A törvény gyűjtőfogalomként említi a jelképeket. A törvényalkotó szándéka ezzel az volt, hogy a település a jelképek közé tartozó címer, zászló, lobogó és pecsét bármelyikét használhassa, de egyik használatára se legyen kötelezve, azaz a képviselő-testület döntésére bízta, használ-e jelképet, és ha igen a jelképek mely típusát.

A képviselőtestület a testületi ülésen többségi szavazással dönt a testület elé terjesztett címer elfogadásáról, de ezután a címerről alkotott rendelet elfogadásáról már kétharmados többséggel kell határozni. Az önkormányzati törvény egységes jogi alapra helyezte a közigazgatás különböző szintű önkormányzatainak címerhasználatát, és ezzel megteremtette a megye és a város mellett a községek közhitelű pecsétjét is. Ez idáig a települések közel kétharmada élt a címeralkotás jogával. (Néhány település az önkormányzati választások után újabb – és újabb – címet alkotott, de az új címerválasztásnak ritkán vannak heraldikai okai.)

A jelenleg érvényes jogszabály és annak végrehajtási utasítása nem tér ki a címerek nyilvántartására és szakmai ellenőrzésére. A nyilvántartás hiánya több problémát vet fel, többek között nem biztosítható a heraldika egyik alapkövetelménye, két azonos címer használatának kiküszöbölése. A törvény másik nagy hiányossága a szakmai – grafikai és heraldikai – ellenőrzés kötelezettségének megszüntetése. A szakmai ellenőrzés hiányából következően a ma érvényben lévő önkormányzati címereknek kb. 20%-a felel meg a heraldikai és grafikai követelményeknek. Ezen a téren

nem lehet különbséget tenni városi vagy községi címerek között. Megkockáztatom az a megállapítást – valamennyi települési címer heraldikai elemzése alapján –, hogy százalékosan a községi címerek között található a több, heraldikailag helyesen megszerkesztett címer. (Ez esetben a heraldikai szabályok betartását kell kiemelni, mivel több községi önkormányzatnál anyagi okokra vezethető vissza a grafikailag hibás kivitel.)

Az 1980-as évek óta számos heraldikai kiadvány jelent meg magyar nyelven, a külföldi szakirodalom is bőségesen áll rendelkezésre. Ez a szakirodalmi háttér és a szabad címerválasztás joga azonban nem elegendő ahhoz, hogy csak szakmailag és esztétikailag megfelelő címerek szülessenek. Nem véletlen az, hogy Európában tőlünk nyugatra és keletre egyaránt súlyt helyeznek a címerek szakmai ellenőrzésére és nyilvántartására, mint ahogy ennek igénye már évekkel ezelőtt megszületett hazánkban is. Sajnos azonban az előkészítő munkálatok félbeszakadtak azzal, hogy a Magyar Heraldikai Bizottság az ellenőrző és nyilván-

tartó munka megszervezéséhez szükséges törvénymódosító javaslatát megfogalmazta.

Természetesen nem tartozik a 21. század legnagyobb kihívásai közé a települések – köztük az igen nagy számú község – címérének esztétikus és heraldikailag helyes megteremtése. De a gyakorlat – szerencsére – azt mutatja, hogy éppen a kisebb közösségek önszerveződése kibontakozóban van, s ennek egyik külső megnyilvánulása a címerek használatának igénye. A települések egyre több helyen szerepeltetik címerüket, de sajnos a legtöbb esetben a szép és helyes címerekhez szokott szemlélőben az első benyomás – hiszen a címer tulajdonosa jelképe – nem pozitív.

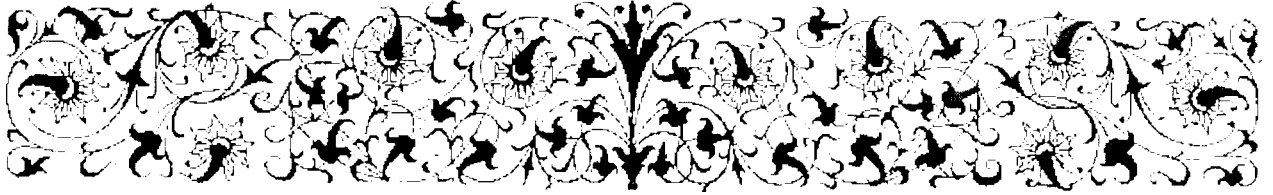
A Heraldikai és Genealógiai Társaságnak egyik feladata lenne, hogy az említett bizottsági munka folytatása érdekében minden szükséges lépést tegyen annak érdekében, hogy ne Magyarország legyen Európában az az ország, amelynek címereiről csak elítélő szakmai véleményt hallani.

Nyulásziné Straub Éva

JEGYZETEK

¹ A Magyar Genealógiai Társaság Ülésén elhangzott előadás.

² A közölt illusztrációk eredetije a Magyar Országos Levéltár V 5 – BM által hitelesített pecsétek – sorozatában található.

WETTSTEIN JÁNOS (1920–2006)

2006. november 20-án Budapesten elhunyt Wettstein János, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alapító tagja, a hazai kortárs genealógusok egyik legkiválóbbika.

1920. március 2-án született Budapesten westersheimbi Wettstein Miklós és kutas Radisits Klára gyermekeként. A régi svájci eredetű Wettstein családot 1305-ben már oklevélben említik, 1704-ben pedig nobilis dominus a Westersheimb címmel magyar indigenátust, majd 1709-ben szent birodalmi lovagi rangot is kap. A családi gyökerek bizonyára meghatározóak voltak Wettstein János ifjúkora óta megnyilvánuló egyre élénkebb genealógiai és heraldikai érdeklődésének kialakulásában. A történelmi segédtudományok e két oszlopa mellett azonban szakavatott művelője és ismerője lett a falerisztika és más kapcsolódó területek számos kérdésének is.

Egész életpályáját jellemezte az esztétikai érzékkel párosuló alapos, mély szaktudásra való törekvés. A Budai Ciszterciek kiváló gimnáziumában érettségizett, majd 1944-ben építészmérnöki diplomát szerzett a József Nádor Műegyetemen. A tehetséges fiatal építész végzése után azonnal oktatói meghívást kapott az egyetemre, és itt dolgozott egészen 1958-ig, amikor a levert forradalom utáni tisztogatásnak áldozatul esve, új munkahelyet kellett keresnie. Szakmáját egy beruházó irodában nyugalomba vonulásáig aktívan művelte. Építészmérnöki tudása és művészi érzéke mindig támaszul szolgált neki címerrajzokkal és címerfestésekkel kapcsolatos szakmai véleménye kialakításában.

1990-ben egyike lett a Magyarországon újra működni kezdő Máltai Lovagrend elsőként felvett tagjainak. A rendben kifejtett tevékenysége és köztiszteletben álló mélyen vallásos és a „régikola” értékrendjét, viselkedési kódexét minden körülmények között

követő személyisége predesztinálta arra, hogy az igen magas nagykeresztes tiszteleti lovagi rangig emelkedjék. A Magyar Máltai Lovagok Szövetségének elnökségi tagja volt 1990–1995-ig, majd 1996-tól 2005-ben magas kora miatt történt lemondásáig a szövetség Genealógiai Bizottságának elnöki posztját töltötte be. A bizottság titkáráként dolgozva mellette mindig emlékezetes marad számomra az a szakmai igényesség és határozottság, szinte tévedhetetlen biztonság, amellyel az egyes megvitatott kérdésekben véleményt nyilvánított, valamint az a ritka tárgyi tudás és szakirodalmi, levéltári anyagokban való tájékozottság, mellyel véleményét meggyőzően mindig alá is támasztotta. Már méltott heraldikai szaktudása és művészi érzéke is segítette abban, hogy elnöksége idején a lovagi halotti címerek mindig a klasszikus címertani szakmai és ízlésbeli hagyományoknak és előírásoknak megfelelően készültek el.

Genealógiai és falerisztikai tájékozottsága miatt a lovagrend gyakran kérte fel aktuális protokolláris vonatkozású szakmai kérdések eldöntésére is, tagja volt a szövetség Protokoll Bizottságának is.

A Máltai Lovagrendben kifejtett sokoldalú ténykedése mellett szenvedélyes gyűjtője volt a hamis és el nem ismert lovagrendek hazai működésével kapcsolatos adatoknak, ezzel a falerisztika egy nagyon kevesek által ismert fontos fejezetét gazdagítva.

Mindazonáltal, a történelem segédtudományai terén munkásságának legjelentősebb eleme a genealógiai kutatás volt. Meghatározó személyisége volt a MHGT önállóan működő Forráskutatási és Dokumentációs Szakosztályának, melynek szakmai összejöveleiben – míg csak egészsége engedte – elmaradhatatlan aktív résztvevője volt, és hozzászólásaival, expozéival jelentősen hozzájárult az egyesületi munka szakmai eredményeihez.

Szerteágazó genealógiai kutató munkája egyik érdekes és jellegzetes eleme volt a leszármazási „ablakok”, azaz olyan ősvonalak kutatása, amelyek révén a köznemesi, sőt polgári családokban is kimutatható a híres történelmi uralkodócsaládoktól való vérszerinti leszármazás. Tőle tanultam meg az ablak fogalmát és azokat a kutatási módszereket, amelyekkel az ablak egyes személyeknél megkereshető és kinyitható az érdekes történelmi nevek százai felé.

Genealógiai munkásságának méltatására had idézem most ifjúkori jó barátjának, a genealógus-heraldikus professzor Vajay Szabolcsnak emlékező sorait:

„Wettstein János sokkalta inkább kutató volt, semmint cikkíró. Céljának az igazság kiderítését tartotta, nem pedig közhírré tételét.

Elvi döntése alapján, a magyar genealógia fogas kérdései – magyarán: a társadalomalakulás – jobban érdekelte, mint annak közvététele. Lényegileg tehát csak kevés kutatási eredménye jelent meg aláírásával. Mindazonáltal, 1995-ben kiérdemelte a Nemzetközi Genealógiai és Heraldikai Szövetség kutatási emlékérmét.

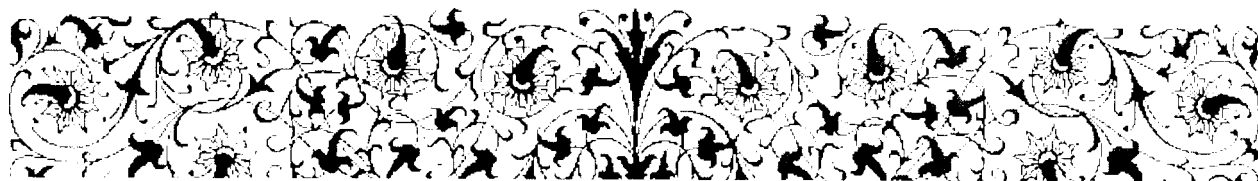
Ám, a „fogas kérdésekből” nem egyet sikerrel megoldott. Így például az Ajtich-Horváth család áttelepülését a hajdani tengerparti Szlavóniából a Felvidékre, a Balassa család számos küllhoni kapcsolatát – cseh, lengyel és osztrák témákat – avagy a Návay család lengyel eredetét.

Mindazonáltal kedvenc kutatása a dinasztikus összefüggésekhez vezető kapcsolatok kiderítése ma-

radt. Sikerrel járt ez a Frangepán/Marzano kapcsolat tovább derítésével, vagy a Lendvai Bánffy Miklós/Sagani Margit házasság ősvonalának pontosításával. Ugyanígy kutatta a Zrínyi/Brankovics ősokeket, a Pemflingerek osztrák és stájer atyafiságát, avagy a magát Palaiologosnak mondó Polyxéna asszony eredetét, Jaksics Márk nagylaki birtokos hitvesét. Ez utóbbit velem egyetértően, végülis Tocco családbelinek fogadta el, ahol is mind atyai, mind anyai ágon előfordul a Palaiologosok dinasztikus kapcsolata, amelyet a bizánci családjog-gyakorlat értelmében a leányági utódok is nevékhöz fűzhettek. Ez utóbbi téma szakmai kidolgozása tekinthető hirtelen megszakadt élete utolsó sikerének. Ha végső megoldása ki is csúszott igyekezetéből, okszerű hozzászólásai talán napvilágot láthatnak majd a témát részletező szakcikkben. Egy, a sok eredmény közül, amely szorgos kutatása nyomán a tisztázatlanság sorából a társadalomtörténeti bizonyosság hatáskörébe ment át.

És – ki tudja – hány más témája hevert még paragonon, megnyugtató kidolgozásra várva? Egyetlen ember élete sohasem elegendő ahhoz, hogy minden tervét, vagy elképzelését megvalósíthassa.”

Fájó szívvel búcsúozunk tőle, a kiváló tudós kutatótól, a szakmai közélet, a Máltai Lovagrend sosem fáradó, meghatározó személyiségétől és a köztisztletben álló és közszeretnek örvendő példamutató életet élő embertől, a szeretett atyai baráttól. Nyugodjék békében.

GERICS JÓZSEF
(1931–2007)

Non omnis moriar.

Egész életét a tudománynak szentelte. A Trefort utcai gyakorló gimnázium tanulójaként eljegyezte magát a latin nyelvvel és kultúrával. Ezek mindhalálig hű barátai maradtak. Egész életében ókori szerzők műveit olvasgatta pihenésképpen, s bármikor kész volt tudományos tanácskozáson latinra fordítani a szót.

Amikor egyetemi tanulmányai során végül a közép-kor kutatója lett, a történeti források elemzésekor, értelmezésekor mindig biztos támaszt talált a filológiában, akár középkori geszta-szerkesztéseink problematikájával foglalkozott, akár a római jog továbbélését kutatta, ill. a társadalom-, művelődés-, a kormányzat-, az egyháztörténet vagy a diplomatika problematikájában mélyedt el. Egyetemi mestereinek két olyan személyt választott, akik nem a 20. század közepén divatosá váló marxista-leninista-sztálinista „tudományosság” képviselték, hanem a források feltárására, feltétlen tiszteletére vezérelték. A háttérbe szorított kiváló krónikakutató (ifj.) Horváth János és a „klerikális reakció” képviselőjeként az egyetemről egy időre eltávolított Kumorovitz L. Bernát nyomdokába lépett. Nem a politika segédtudományának tekintette a történetírást. Így nem volt életének „rákosista”, „kádárista” vagy „rendszerváltás utáni” korszaka. Ha ugyanarról a témáról többször is írt, azért tette, mert újabb eredményeket tárt fel, s nem azért, hogy a legmodernebb politikai kurzus elvárásaihoz alakítsa a korábban már megírtakat. Ilyen tudományos alapállással persze nem ő nyerte el a tudománypolitika irányítóinak babérkoszorúit, a külföldi tudományos körök elismerései, s az a tény azonban, hogy a szakmailag igényes fiatalok mind megtalálták, bőségesen kárpótolták hivatalos mellőzéséért. Minden közelebe kerülő ifjú medievista azonnal megérezte, mennyit lehet tanulni tőle. A leghalványabb forrásos utalást a legragyogóbb logikai kombináció elé helyezve nemcsak a kutatóndó téma, hanem a vele határos tárgykörök for-

rásait is minuciózus alapossággal tárta fel, mindezekkel együtt gondosan elemezte a szakirodalomból kibontható különböző értelmezési lehetőségeket, s csak ezeket követően állított fel új szakmai tételeket. Elvárásaiból magától értetődött a mesterei nyomán általa is képviselt legfőbb emberi követelmény – a tudomány alázatos szolgálata.

Már az ELTE egyetemi hallgatójaként (1952-ben) bekapcsolódott az oktatásba, majd 1954-ben, fiatal diplomásként a – Lederer Emma vezette – Történelem Segédtudományai Tanszékre került. Ezt 1981-ben a Középkori és Korajútkori Magyar Történeti Tanszékre cserélte fel. A gyakornokságtól, tanársegedségtől kezdve az egyetemi tanárságig végigjárta az egyetemi ranglétra valamennyi fokát, majd nyugdíjasként is oktatott. Így összességében öt és fél évtizedes működése során több ezer középiskolai történelemtanár és több száz levéltáros került ki keze alól, de a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán tanuló jogáshallgatók számára is tartott órákat.

Elsődlegesen azokat a történeti segédtudományokat művelte, amelyek nem szerepelnek a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság nevében – de gondozásuk nem nevesítve is feladatunk. Írt azonban címében is családtörténeti vonatkozású tanulmányt egy Tátony nembeli lányról. Genealógia tárgyúaknak is tekinthetők a Vata fia Janusról, vagy a nobilis fogalmának értelmezéséről Szent László II. törvényében szóló értekezései. Jó néhány új eredményt tárt fel Gerics József a jelvénytán tárgykörében. Írt a magyar király 13. századi „birodalmi” trónusáról, Salamon király koronázásánál kimutatta az ún. Egbert-(Dunstan) ordó alkalmazását, hozzászólt Kálmán-kori krónikáink koronafogalmához, (feleségével, Ladányi Erzsébettel közös) tanulmányokat szentelt Szent István királyunk lándzsájának. Igazi kutatási területe a történeti segédtudományok tematiká-

jában azonban a középkori latin filológia, s azon belül a krónikakutatás volt. Első könyvét legkorábbi gesztaszertéseink keletkezésrendjének problémáiról publikálta (1961). Hosszú lenne felsorolni azokat a tanulmányokat, vitacikkeket, amelyeket krónikáink, gesztáink, legendáink születésének, filiációjának, egymásra hatásának bonyolult kérdéseinek szentelt. Középkori kormányzattörténetünk kérdései egyben diplomatikai problémák is, s így egyszerre tartanak számot a jogtörténészek és az oklevélkutatók érdeklődésére. Gerics József már több mint fél évszázada adatokat közölt a királyi kápolna tagjai által folytatott hiteleshelyi tevékenységhez, majd bemutatta az alországbíró szereplését a királyi jelenlét bíróságán (a 13–14. század fordulóján). Anjou-kori királyi bíraskodásunkról és központi igazgatásunk történetéről írt tanulmányai – pecsétani eredmények bevonásával – az 1370-es évek hatalmi po-

litikájának kérdéseit, és így a hagyományos Nagy Lajos királyképet is új megvilágításba helyezték. S még nem szóltunk az elhunytak a római jog középkori továbbéléséről írt, a középkori egyháztörténetnek, gondolkodásnak szentelt könyveiről, tanulmányairól. Mindezek az itt csak érintőlegesen bemutatott tudományos eredmények azt mutatják, hogy Gerics József személyében a magyar középkor egyik legnagyobb történetkutatói egyénisége távozott közülünk.

Könnyen lehet, hogy a róla, mint történésről szóló elismerő szavak nem váltanak ki az Ő egyetértését. Napjainkban mindenki történésznek mondja magát, aki egy 20. századi írógéppel megírt iratot elolvas, s kommentál. Gerics Tanár Úr soha nem mondta magát történésznek. Megmaradt latintanárnak... Távozásával hatalmas űrt hagy maga után. Munkáinak eredményei velünk, közöttünk maradnak.